

საპარტოველოს სპორტის ტრადიციული
სახეობებისა და თამაშების
ასოციაცია

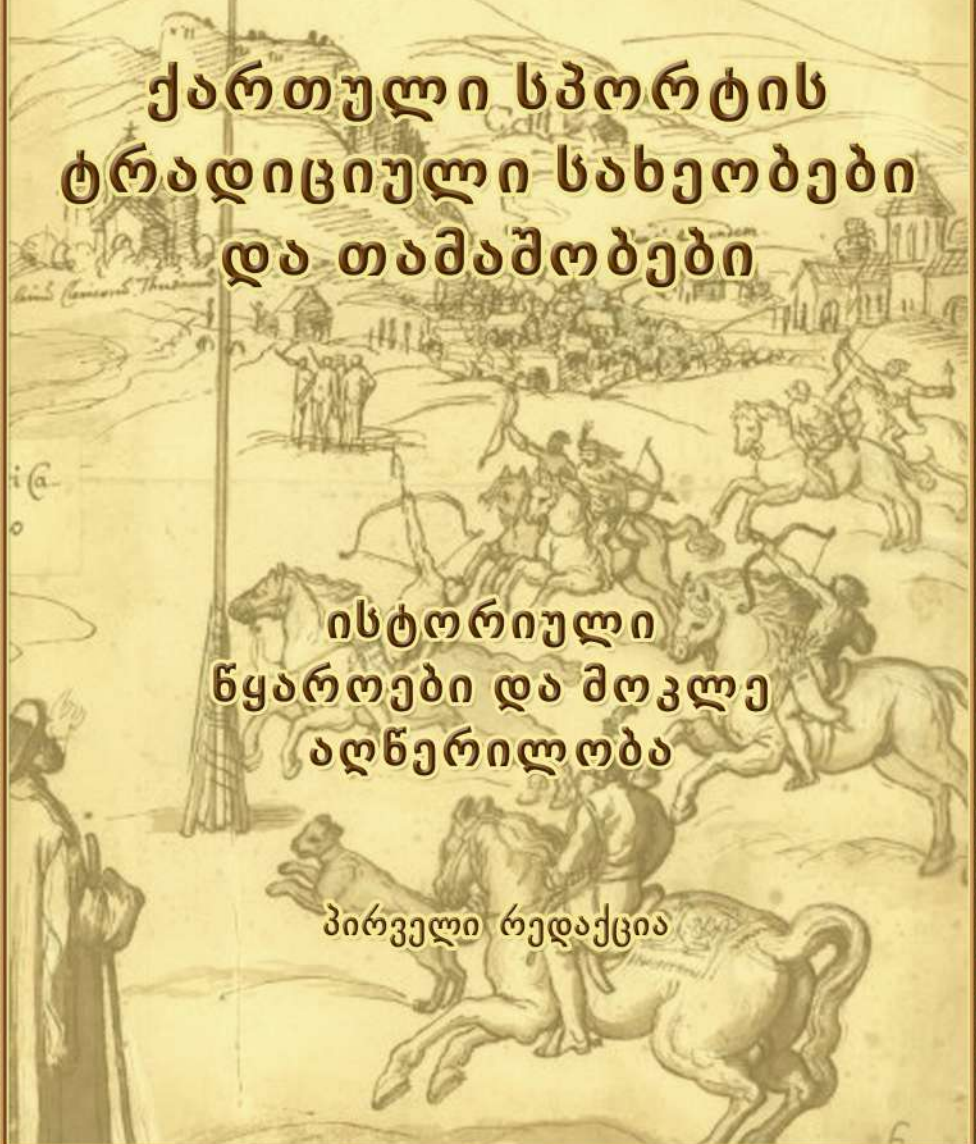

Fondle Pyie.

ქართული სპორტის ტრადიციული სახეობები და თამაშობები

ისტორიული
წყაროები და მოკლე
აღწერილობა

პირველი რედაქცია

Ms. D. 1. 1. 1. 1. 1.

Præsentia nobilium

in presentia d.
nobilium et i. sap.
fuerunt missi ad

ale
i. è
e i

De Ludis.

Ludus quo se gerunt in uagando Equites Georgiani qui dicitur Trocus necne

კობა ჭუმბურიძე

**ქართული სპორტის
ტრადიციული სახეობები
და თამაშობები**

ისტორიული
წყაროები და მოკლე
აღწერილობა

პირველი რედაქცია

2023

ავტორისგან

წინამდებარე ბროშურა გაცნობითი ხასიათისაა და მიზნად ისახავს ჩვენი გუნდის მიერ წარმოებული კვლევითი საქმიანობის შესახებ ზოგადი წარმოდგენის შექმნას. მასში ზოგადად არის აღწერილი და ახსნილი აღნიშნულ სტემაში მოცემული მიმართულებები, რომლებიც შემდგომი კვლევის შედეგად უკვე ცალკე ნაშრომებად ჩამოყალიბდება.

ავტორი: კობა ჭუმბურიძე

რედაქტორი: მამუკა ხანთაძე

მხატვარი-დიზაინერი: ლევან კიკალიშვილი

გამოცემა მომზადდა კახაბერ ზარნაძის სახელობის
სასწავლო-კვლევითი ცენტრის მიერ

გამოიცა საქართველოს კულტურის, სპორტისა და
ახალგაზრდობის სამინისტროს ხელშეწყობით

საქართველოს
კულტურის, სპორტისა
და ახალგაზრდობის
სამინისტრო

ISBN 978-9941-8-6096-6

სკოტის ეროვნული სახეობები და თამაშობანი

საქართველოს სახელმწიფოებრიობის ისტორია ფაქტობრივად ომების ისტორიაა. აქ ხალხს ზედიზედ რამდენიმე ათეული წელიც კი არ უცხოვრია მშვიდობით. ეს, უპირველეს ყოვლისა, მისი სტრატეგიული ადგილმდებარეობით იყო განპირობებული. საქართველო ხომ ოდითგან ევრაზიის კარიბჭეს წარმოადგენდა და საქარავნო გზების გზაჯვარედინს.

ასეთ ურთულეს გეო-პოლიტიკურ პირობებში ქვეყნისა და ერის გადარჩენის ერთ-ერთი უმთავრესი პირობა მეომრის აღზრდის დახვეწილი სისტემა გახლდათ, თან, თუ მტრის რიცხოვნებას გავითვალისწინებთ, თითო-ოროლა სანიმუშო ოსტატი კი არ იყო საკმარისი, არამედ ქუდაზე კაცი უნდა ყოფილიყო ასეთ მეომრად. სამუშაოზე და სახნავ-სათესშიც კი იარაღსხმული მიდიოდა ქართველი, ბავშვობიდანვე თამაშ-თამაშით იწრთობოდა ფიზიკურად და ოსტატდებოდა საბრძოლო სახეობებში.

უძველეს ისტორიულ წყაროებში მრავალი საინტერესო ცნობა მოიპოვება ჩვენი ერის შესახებ. კიდევ ერთხელ გადავავლოთ თვალი იმ ფრაგმენტებს, რომლებიც საბრძოლო ხელოვნების თვალსაზრისითაა საინტერესო.

დავიწყოთ იმით, რომ, ჩვენი მიწა ერთ-ერთი პირველი კერა ყოფილა ადამიანის მოდგმისა. ამის დასტურია დმანისში ნაპოვნი უძველესი ევროპელი ჰომინიდი, რომელიც აქ 1,8 მილიონი წლის წინ სახლობდა. იქნებ სწორედ მისი შთამომავალი გამრავლდა და განეფინა ხმელთაშუა ზღვიდან სპარსეთის ყურემდე, ხოლო მოგვიანებით, მცირეოდენ აჭრელებული, რიგ მიზეზთა გამო, ისევ საწყის წერტილში შეიკუმშა და ქართულ ეთნოსად იწყო დადგინება.

ეს ასი საუკუნის შუბისპირი კი სადღაც იქვე, გუბაზოულის ხეობაში ნაწარმოები გათხრების დროსაა ნაპოვნი. მასთან ერთად ნაპოვანია სხვადასხვა სამეურნეო დანიშნულების იარაღი და ხელსაფქვავიც კი,

რაც იმის დასტურია, რომ ათი ათასი წლის წინ ჩვენი წინაპარი, გარდა ნადირობისა, უკვე მიწათმოქმედებასაც მისდევდა და ამ არემარის მკვიდრი მოსახლე იყო.

მეორე ათასწლეულის მიწურულს კოლხეთი უკვე წერილობით წყაროში მოიხსენიება ქვეყნად. მას აქეთ ქართულმა სახელმწიფოებრიობამ სამი ათასი წლის გამოცდას გაუძლო. ამ ხნის განმავლობაში მრავალი დიდი ცივილიზაცია აღიგავა პირისაგან მიწისა, მუზეუმებსღა შემორჩა არაერთი ბრწყინვალე კულტურა.

საქართველო კი გადარჩა და მისი გადარჩენის უმთავრესი პირობა საბრძოლო ხელოვნების საარაკო ცოდნა გახლდათ.

ზოგი ბერძნული მითის თანახმად ლითონის დამუშავება ტროას მახლობლად, იდას მთაგრეხილთან მოსახლე დაქტილებმა დაიწყეს. ამ არემარეში მცხოვრები დარდანოსთა ტომი კი რომაელთა წინაპრად ითვლება, რადგან მათი მეფე იყო ანქიზე, ტროას მეფის, ილოსის შვილიშვილი და ენესის მამა.

ამ ვერსიით ფრიგიის ათლეტიკურ თამაშებზე გამარჯვებულ ილოსს ზევსის ნებით დაუარსებია ქალაქი, რომელსაც მისი სახელის მიხედვით ილიონი (ტროას მეორე სახელი) ეწოდა. ამდენად, ფრიგიული ათლეტური თამაშები უნდა გამართულიყო დაახლოებით XIV საუკუნეში, ანუ ბერძნული ოლიმპიური თამაშების დაწესებამდე ექვსი საუკუნით ადრე.

ლეგენდარული ქალაქის ტროას სახელი გადმოცემით ფრიგიის მეფის, ერითრონოსის ძის ტროსის სახელს უკავშირდება. ფრიგია კი, როგორც ცნობილია, მუშქებით იყო დასახლებული. იქნებ ამით აიხსნება, რომ ტროას ომში ქართველ ტომთა ერთი ნაწილი ტროელთა მხარეს იბრძოდა (ჰომეროსი ილიადაში პირდაპირ მიუთითებს ჰალიძონებს (ხალიბებს), რომელთაც ოდიოსი და ეპისტროფოსი სარდლობდნენ)

გარდა იმისა, რომ ხალიბები ვერცხლის მოპოვებით იყვნენ ცნობილნი, ანტიკური სამყარო მათ რკინის პირველდაუფლებასაც მიაწერს.

როდესაც ასურეთის მბრძანებელი ტიგლატ-ფალასარი თავის წარწერაში (1100 წ.ძ.წ.) პირველად მოიხსენიებს მუშქებს, ეს უკანასკნელნი იმდენად ძლიერნი იყვნენ, რომ ასურეთის სამფლობელოთა დაპყრობას ლამობდნენ. მუშქთა ქვეყანა რამდენიმე სამეფოსაგან შედგებოდა, მაგრამ, როგორც წარწერიდან ჩანს, საჭიროებისას ისინი ერთობლივად მოქმედებდნენ.

ასურულ ლურსმულ ტექსტებში მოხსენიებულია ტომები, რომელთა წინააღმდეგაც ასურეთი ძველი წელთაღრიცხვის XI-დან VIII-ე საუკუნემდე აწარმოებდა ბრძოლას. მუშქებთან ერთად ესენი გახლავან თუბალები და ქასქები.

ურარტუ ასურული დასახელებაა და ამ ენაზე სრულქმნილ ხალხს ნიშნავს. თავად ურარტელნი თავის ქვეყანას ბიანას ემახდნენ. სარგონ II-ის წყაროებით ურარტუს ჯარს ჰყავდა ყველაზე უკეთ გაწვრთნილი ცხენები, რომლებიც “შეტევაში, ეტლში, უკანდახევაში თუ საბრძოლოდ განლაგებაში არასდროს ხდებიანო უმართავნი”.

უმველესი ასირიული, შუმერული, ეგვიპტური, სპარსული, ბერძნული, რომაული, თუ სპარსული ისტორიული წყაროები კიდევ მრავლად გვაწვდიან ცნობებს იმის შესახებ, თუ რაოდენი ყურადღება ექცეოდა ჩვენში ფიზიკურად აღზრდასა და სამხედრო მომზადებას. მაგალითისთვის შეიძლება ითქვას ჰეროდოტეს, ქსენოფონტეს, სტრაბონისა თუ ანტიკური ხანის სხვა ავტორთა შრომები...

ძველ აღთქმაში მე-6 საუკუნეში მცხოვრები ებეკიელ წინასწარმეტყველი ასე აღწერს მუშქეთა და თუბალებს: “დიდებულად შემოსილი უშქარი კრებული, თოროსანნი და ფარისმპყრობელნი, მახვილიანნი..., ყველანი ცხენზე ამხედრებულნი”.

ამ პერიოდში კოლხები ქმნიან ძლიერ სამეფოს, რომელიც ურარტულ ლურსმულ წარწერებში კულხა/კოლხას სახელით იხსენიება. სტრაბონი შემდეგ ცნობას გვაწვდის კოლხეთის შესახებ: “თუ რაოდენ სახელგანთქმული იყო ძველად ეს ქვეყანა, ამას მოწმობს მითები

იაზონის ლაშქრობაზე, ხოლო მასზე ადრე ფრიქსეს [ლაშქრობაზე]... ამ ქვეყნის სიმდიდრე ოქროთი, ვერცხლითა და რკინით იყო ნამდვილი მიზეზი ამ ლაშქრობებისა”.

კოლხთა მეფე აიეტი მოხსენიებული ჰყავს ჰესიოდეს (VIII ს. ძვ. წ.), ხოლო არგონავტების მითის უძველესი ვარიანტი მოყვანილია ევმელოს როდოსელის “კორინთიკაში” (VIII ს. ძვ. წ.). ევმელოსის აზრით კოლხთა მეფე აიეტი კორინთოდან იყო წარმოშობით. მითის თანახმად კი მას მემკვიდრეობით ერგო კორინთო, მაგრამ კოლხეთი ირჩია. ამ მოსაზრებაში წინარექართულ ტომთა ხმელთაშუა ზღვიდან აღმოსავლეთით მიგრაციის ცოდნა იკითხება.

ჰეროდოტეს (480-426 წ.ძ.წ.) ცნობით – “მოსხები ატარებდნენ ხის ჩაჩქანს, ფარსა და მოკლე შუბებს, რომელთაც გრძელი რკინა ჰქონდათ. ტიბარენები, მაკრონები და მოსინიკები სალაშქროდ მოსხთა მსგავსი შეიარაღებით გამოდიოდნენ”.

– “ხალიბებს თავზე ეხურათ სპილენძის მუზარადები, მუზარადებზე იყო სპილენძისგან ნაკეთები ხარის ყურები და რქები”.

– “მარები ატარებდნენ ადგილობრივ მოქსოვილ მუზარადებს და შეიარაღებულნი იყვნენ ტყავის პატარა ფარებითა და ხელშუბებით.

კოლხები ატარებდნენ ხის ჩაჩქნებს, ხარის გამოუქნელი ტყავის პატარა ფარებს, მოკლე შუბებსა და საბრძოლო დანებს”.

ქსენოფონტე (431-354 წ.ძ.წ.) ხალიბთა შესახებ შემდეგს მოგვითხრობს: “ეს იყო უმამაცესი ხალხი მათ შორის, ვისთანაც კი ელინებს საქმე ჰქონდათ თავისი ლაშქრობის დროს. ეს ყველაზე უკეთ მათ იგრძნეს, ვინც მათთან ხელჩართულ ბრძოლაში მონაწილეობდა. ხალიბები ატარებდნენ სელის ჯავშანს. ამ ჯავშნის ქვედა ნაწილი შედგებოდა სქლად ნაქსოვი ზონრებისაგან. მათ ჰქონდათ აგრეთვე ანქერი და მუზარადი, ქამრებზე კი ეკიდათ ხმლები დაახლოებით სპარტულ მახვილთა ზომისა. მათი შუბების სიგრძე 15 ბერძნულ არშინს აღწევდა და ერთ მხარეზე გამახვილებული რკინა ჰქონდა. ისინი თავიანთ ადგილებზე ცხოვრობდნენ, ხოლო როდესაც ელინები მახლობლად გაივლიდნენ, დაედევნებოდნენ და ებრძოდნენ”.

დრილები, ქსენოფონტეს ცნობით – “ცხოვრობენ ძნელად მისადგომ მთებში და პონტას ყველაზე უფრო მეომარ ხალხს წარმოადგენენ”.

“ტაოხების ქვეყანაში ელინთა ჯარის შესვლის დროს მთელი ხალხი დადგა ფეხზე. ქალები მამაკაცებთან ერთად იბრძოდნენ. ტაოხები თავისუფლების დაკარგვას სიკვდილს ამჯობინებდნენ და მტერს ტყვედ არ ნებდებოდნენ.”

კარდუხები კი “საუცხოო მშვილდოსნები იყვნენ; მათი მშვილდები სიგრძით თითქმის სამ არშინს აღწევდა, ხოლო ისრები ორ არშინზე მეტი იყო. სროლის დროს, საბელის მოჭიმვისას, მარცხენა ფეხს მშვილდის ქვედა ბოლოს ადგამდნენ. მათი ისრები ფარსა და ჯავშანს ხვრეტდა”.

ევსტათის კომენტარებში დიონისე პერიეგეტის შესახებ ვხვდებით შემდეგ ცნობას: “დიონისე ლაპარაკობს, რომ იქ ცხოვრობენ კადუსიანები, რომელთა ქვეყანა მთაგორიანია; ისინი მარდად დაძვრებიან მთებზე, სტრაბონის თქმით, საუცხოოდ ტყორცნიან შუბს და კლდოვან ადგილებში წარმატებით იბრძვიან ქვეითად ცხენოსანთა წინააღმდეგ”.

ტიბარენები თამაშობათა მოყვარულნი ყოფილან. ეფრონის მე-5 წიგნში ნათქვამია – ტიბარენები ხალისით თამაშობენ და მხიარულობენ და დროის ამგვარი გატარება დიდ ბედნიერებად მიაჩნიათ. აპოლონ როდოსელის სქოლასტი კი აღნიშნავს – ტიბარენები ყველაზე უფრო სამართლიანნი არიან. ისინი არასოდეს ჩაებმებიან ბრძოლაში, სანამ არ დაადგენენ ბრძოლის დღეს, ადგილსა და დროსო.

სტრაბონი გვიამბობს: “სოანები... თავის სიმამაცითა და სამხედრო ძლიერებით თითქმის ყველა ხალხებზე უფრო სახელოვანნი არიან. ისინი ცხოვრობენ კავკასიის მაღლობებზე, დიოსკურიის ზემოთ და მართავენ ყველა გარშემორტყმულ ხალხებს”.

არიანე (100-160 წ.ა.წ.) სანთა (ჰანთა) შესახებ წერს: “ხალხები, რომელთა ქვეყნები ჩვენ გავიარეთ, შემდეგია: ტრაპეზონდელების მოსაზღვრე – კოლხები, როგორც ამბობს ქსენოფონტი; მეორე ხალხს

კი, მეტად მეომარსა და ტრაპეზონდელთა მიმართ მტრულად განწყობილს, ქსენოფონტე დრილებს უწოდებს. მე კი მგონია ეს სანებია, რადგან ისინი დღემდისაც მეტად მეომარი და ტრაპეზონდელებისადმი ძლიერ მტრულად განწყობილნი არიან. ეს ხალხი მიუდგომელ ადგილებში სახლობს და მეფეები არა ჰყავს”.

ბიზანტიელი ისტორიკოსი აგათი სქოლასტიკოსი ლაზთა შესახებ: “ძლიერ და მამაც ტომს წარმოადგენდნენ ლაზები და სხვა ძლიერ ტომებსაც ხელმძღვანელობდნენ; ამაცობდნენ კოლხთა ძველი სახელით და ზომიერ მეტად ქედმაღლობდნენ, შესაძლოა არც თუ უსაფუძვლოდ. იმ ტომებს შორის, რომლებიც სხვა სახელმწიფოს ექვემდებარებიან, მე არ მეგულება არც ერთი სხვა ესოდენ სახელგანთქმული და მორჩმული, როგორც თავისი სიმდიდრის სიუხვით, ისე ქვეშევრდომთა სიმრავლით, როგორც მიწა-წყლის სიჭარბითა და მოსავლიანობით, ისე ხასიათის სილამაზითა და სიცქვიტით”.

აგათი სქოლასტიკოსს მოხსენიებული ჰყავს ტომით ქართველი რომაელთა სარდალი თეოდორე, რომელსაც “რომაელ სამხედრო მეთაურებს შორის პირველი ადგილი ეკავა”. მისივე თქმით, ლაზები ფრიად დახელოვნებული ზღვაოსნები იყვნენ.

ევკაპი სარდოსელი მოიხსენიებს რომაელ შუბოსანთა მეთაურს, ფაზისელ სუბარმარხს (ეს სახელი ძველი ქართულით შესაძლოა მარჯვე, ღონიერ, გამძრავ სუბარს ნიშნავდეს).

რომაელი ისტორიკოსი ტაციტუსი კი ასე აღწერს ფარსმან მეფის მე რადამისტს – “მშვენიერი ტანადი, არაჩვეულებრივი ძალის მქონე, ყოველგვარ საერო ვარჯიშობაში დახელოვნებული და ყველა მეზობელ ერებში სახელგანთქმული”.

- ბერძენი მწერალი ტიმონაკისი კოლხური ქალაქის ეას აღწერისას სავარჯიშო სკოლებს (გიმნასიებსა და დისკოსებს) მოიხსენიებს.

- ვარჯიშის ეროვნული სისტემის სახელგანთქმულობაზე მეტყველებს ბოსფორში ნაპოვნ ძეგლზე ამოკვეთილი წარწერა, რომელიც მოგვითხრობს უდროოდ დაღუპულ გიმნასტიკის მასწავლებლზე,

კოლხეთიდან მიწვეულ ფარნაკ ფარნაკის ძეზე. „მის უნარს ინახავს
ბოსფორის მიწა, ყველა გიმნასტი დასტირის მას მდუმარე
ცრემლებითო“ - ნათქვამია წარწერაში.

რომაელი მწერალი და საზოგადო მოღვაწე დიონ კასიოსი (ჩ.წ.ა. 153-
230 წწ.) მოგვითხრობს, რომ როდესაც პართელებმა იბერიის მეფე
ფარსმანს ცილი დასწამეს რომის იმპერატორ ადრიანესთან, ფარსმანი
რომს გაემგზავრა თავისი ოჯახით და დიდებულებით. მან იქ თავი
დაიცვა იმპერატორ ადრიანეს და სენატის წინაშე და გამართლებული
იქნა, რის შედეგად იმპერატორმა მას სამფლობელოები გაუფართოვა
და დიდი პატივი სცა, რისი ერთერთი გამოხატულებაცაა, რომ რომში,
მარსის ველზე, ფარსმან მეფის ცხენიანი ქანდაკება დაიდგა 138 წელს.

მეტად საინტერესო ფაქტებია აღწერილი ძველი დროის ბერძენი
მწერლის აპოლონიოს როდოსელის „არგონავტიკაში“ - „არესის ველი
ქალაქის პირისპირ მდებარეობდა და მდინარის ნაპირს ოდნავ იყო
მომორებული. არსესის ველზე ვრცელი ასპარეზი იყო გადაშლილი და
გარს მოაჯირი ერტყა. კოლხები აქ ბრწყინვალე გმირების
მოსაგონებლად ბრძოლასა და მხედრულ შეჯიბრებებს აწყობდნენ
ხოლმე“. ეს ადგილი, როგორც ცნობილია, მდებარეობდა ქუთაისის
მიდამოებში.

სულ ახლახანს კახეთში, შირაქის ველზე არქეოლოგიური
გათხრების შედეგად ნაპოვნი პირველადი კვლევების მონაცემების
თანახმად ძვ.წ მე-13 საუკუნ დიდნაურის ნაქალაქარი, რომელიც
ყველაზე დიდი და უნიკალური ნაქალაქარია ამიერკავკასიაში. ნა-
ქალაქარს 1.5 კმ-ის სიგრძის, 4,5 მეტრის სიგანისა და 14-15 მეტრის
სიმაღლის გალავანი ჰქონდა შემოვლებული, რომელიც ქვის, თიხის
და ხის კონსტრუქციებით არის ნაგები. გალავანს გარედან 22
მეტრის სიგანის წყლის თხრილი მიყვებოდა, რომლის ფსკერი
თიხით იყო ამოლესილი, რომ მომხდურ მტერს ფეხი ადვილად
ვერ მოეკიდებინა.

ამავე ქალაქის ჩრდილოეთ ნაწილში, არქეოლოგებმა ძვ.წ მე-13 სა-
უკუნის სამაროვანი ანუ სასაფლაო გათხარეს. სამაროვანში დაახ-
ლოებით, 50-მდე სამარხია შესწავლილი, სადაც უამრავი ბრინჯაოს

ნივთი აღმოჩნდა. ერთ-ერთი ყველაზე მნიშვნელოვანი და საინტერესო აღმოჩენა არის ის, რომ ამ პერიოდის სხვა სამარხებსა და ძეგლებში, საბრძოლო მახვილები მიცვალებულებს წელის არეში აქვთ მომაგრებული, დიდნაურის სამაროვანში აღმოჩენილი მიცვალებულების უმეტესობას კი ზურგის მხრიდან. ეს შესაძლოა, მახვილის ტარების წესზე მიუთითებდეს.

არქეოლოგები ვარაუდობენ, რომ დიდნაურში მცხოვრებლები განვითარების მაღალ საფეხურზე იყვნენ, რადგან გათხრების დროს აღმოაჩინეს ქუჩა, რომელიც კენჭებითა და ხვინჭით არის მოკირწყლული. ასეთი მოსაზრებას ადასტურებს დიდნაურის ცოტა მოშორებით აღმოჩენილი ბრინჯაოს ცხენებშებმული საბრძოლო ეტლი, რაც მეტყველებს სხვადასხვა სახეობის სამხედრო ნაწილებისგან შემდგარი და კარგად შეიარაღებული რეგულარული არმიის არსებობაზე.

ისტორიული გამოცდილებიდან გამომდინარე, ფიზიკური და სამხედრო წვრთნა მუდამ ჩვენი პრიორიტეტი იყო და, შესაბამისად, უაღრესად საინტერესო გამოცდილებაც დაგროვდა ამ კუთხით. წყაროების ანალიზს მივყავართ იმ დასკვნამდე, რომ საქართველოში ფიზიკური და სამხედრო მომზადებით შეძლებისდაგვარად მთელი მოსახლეობა იყო მოცული.

ძველი წელთაღრიცხვის მიწურულს საქართველოში ოთხი წოდებრივი ფენა გამოიკვეთა: სამეფო, ქურუმთა, თავისუფალი ხალხი და მდაბიონი. ამ პერიოდში იყვნენ აგრეთვე მონებიც, მაგრამ ისინი საზოგადოების წევრებად არ ითვლებოდნენ.

ძველი აღმოსავლური ტიპის ფიზიკური აღზრდა ძირითადად სამხედრო არისტოკრატისათვის იყო ხელმისაწვდომი და

უმთავრესად სამხედრო მიზნებს ემსახურებოდა, მაგრამ უდავოა, რომ საქართველოში მესამე ფენასაც მიუწვდებოდა ხელი ამ სისტემაზე. მეფის ჯარში ქვეითები და მკვირცხლთა გუნდები სწორედ მესამე ფენით იყო წარმოდგენილი.

მეოთხე ფენას, ანუ მძიმე ფიზიკური შრომით დატვირთულ ხალხს, მხოლოდ დღესასწაულებზე ეძლეოდათ საშუალება მონაწილეობა მიეღოთ გარკვეული სახის ფიზიკურ თამაშობებში (ჭიდაობა, რბენა, ხტომა, ჯილდაობა, მოძრავი თამაშობანი, ცეკვა და მისთანანი).

“მეფეთა ცხოვრების” თანახმად მეფე ფარნავაზმა, რომელიც გახლდათ “კაცი გონიერი, მხედარი შემმართველი და მეომარი ხელოვანი”, თავისი სამეფო დაჰყო სამხედრო-ადმინისტრაციულ ერთეულებად – საერისთავოებად. იმჟამად ქართლი 7 საერისთავოს მოიცავდა: 1. მარგვის; 2. კახეთის; 3. ხუნანის; 4. სამშვილდის; 5. წუნდის; 6. ოძრხის; 7. კლარჯეთის. ეგრისის სამთავრო კი (ქუჯის სამფლობელო) საგანგებო პირობით იყო მერვე საერისთავოდ შემოსული მეფის ქვეშევრდომობაში.

იგივე მოწყობითაა წარმოდგენილი ვახტანგ გორგასლის მემატანის მიერ მე-5 საუკუნის ქართლიც: ისევ დაყოფილია საერისთავოებად, რომელთა სათავეშიც დგანან მემკვიდრეობითი ერისთავები და ახორციელებენ როგორც სამხედრო, ასევე სამოქალაქო ხელისუფლებას. ერისთავის უპირველესი მოვალეობა სამართავად გამწესებული კუთხიდან შესატყვისი ლაშქრის გამოყვანა და სარდლობა იყო, ანუ, შეიძლება ითქვას, რომ სახელმწიფო მოწყობაში სამხედრო-ორგანიზაციული პრინციპი ბატონობდა.

უკანასკნელი დამპყრობი, რუსეთის იმპერია ძალაუფლების გასამყარებლად, გარდა იდეოლოგიური წნეხისა, არ მორიდებია არაერთი აჯანყების სისხლში ჩაღრჩობას, უსასტიკეს რეპრესიებს, ერისთვის თავდადებულ მამულიშვილთა კვლასა და გადასახლებას, ეროვნულ ტრადიციათა ამოძირკვას, ბრძოლას ქართული ენისა და დედა ეკლესიის წინააღმდეგ...

მისი ერთ-ერთი ყველაზე ვერაგული ძალისხმევა მიმართული იყო ქართველში მებრძოლი სულის მისაძინებლად, სამხედრო აღზრდის ტრადიციის მოსაშლელად და, სანაცვლოდ, გაუკუღმართებულ “ტრადიციათა” დასამკვიდრებლად.

საბრძოლო ხელოვნებაში იგულისხმება არა მხოლოდ ფანდების ერთობლიობა, არამედ ქვეყნის მოწყობა, ყოფიერებაში დამკვიდრებული პრიორიტეტები, იდეოლოგია, აღზრდის სისტემა და სხვა მისთანანი. ჩვენებური ცეკვა, სიმღერა და სახიობაც ასევე უმჭიდროეს კავშირშია სამხედრო აღზრდასთან.

ქართველთა საბრძოლო სული და გაწაფულობა საუკეთესოთა შორის გამორჩეული გახლდათ და, ბუნებრივია, რომ ამ ცოდნის წაშლა თუ საქართველოდან გატანა იმპერიის ერთ-ერთ უმთავრეს ამოცანას წარმოადგენდა.

XIX საუკუნის მიწურულს აიკრძალა მუშტი-კრივი, ამას მოჰყვა “ყეენობის” აკრძალვა, რადგან ამ თამაშობის პატრიოტული სულისკვეთება აშინებდა იმპერიის მსახურთ.

აკრძალვის მოტივიც ფრიად “მამაშვილური” გახლდათ – ქართველი ხალხის ჯანმრთელობაზე “ზრუნვა”...

საქართველოს პირველი დემოკრატიული რესპუბლიკის ანექსიისთანავე ბოლშევიკური იმპერიის ერთ-ერთი პირველი სამიზნე გახდა სპორტული საზოგადოება “შევარდენი”, რომელიც პატრიოტული სულისკვეთებით გამოირჩეოდა და გასაბჭოებიდან ლიკვიდაციამდე, წლისა და ცხრა თვის განმავლობაში განაგრძობდა ბრძოლას დამპყრობთა წინააღმდეგ.

საზოგადოების ქუთაისის ფილიალის ჟურნალ “შევარდენში” (1920 წლის #1) ვკითხულობთ: “ტანვარჯიშს გარდა “შევარდენი” მიზნად ისახავს დანერგოს სამხედრო ვარჯიშობაც. მას სურს მთავრობის დახმარებით მოაწყოს თავისი წევრებისთვის სამხედრო იარაღის სწავლება, მას სურს ხელი შეუწყოს ისეთი არმიის შექმნას, რომელიც მომზადების, შეგნებული დისციპლინის, ამტანობისა და ბრძოლის უნარიანობის მხრივ შეუდარებელი უნდა იყოს და რომელიც

ჯერჯერობით მხოლოდ ოცნებაში არსებობს. თავისთავად ცხადია, რომ ასეთი სატანვარჯიშო საზოგადოებანი მძლავრ სამხედრო ძალას შექმნიან და შეუდარებლად შეამცირებენ იმ ხარჯებს, რომლებიც რესპუბლიკას მძიმე ტვირთად აწევს” ჩვენი აზრით, ამ სიტყვებს დღესაც არ დაუკარგავთ აქტუალობა.

ამდენად, გასაგებია, თუ რითაა განპირობებული საბრძოლო ხელოვნების მიმართულებით წარსულში, ანუ საბჭოთა პერიოდში წარმოებულ გამოკვლევათა სიმწირე და მით უფრო დასაფასებელია იმ მეცნიერთა ღვაწლი, რომელნიც, მიუხედავად მრავალი წინააღმდეგობისა და დევნისა (გაიხსენეთ – სკოლაში საქართველოს ისტორია არ ისწავლებოდა), შეეცადნენ ჩვენამდე მოეტანათ ცოდნა ქართული ყოფიერების იმ უნიკალური წახნაგის შესახებ, რასაც ქართული საბრძოლო ხელოვნება ჰქვია. ჩვენს თაობას კი არავითარი გამართლება არ ექნება, თუ დროულად არ მივხედეთ ამ საქმეს და სამუდამოდ დავკარგეთ კიდეც ერთი განძი. თითქოს “ოთხავ კუთხით” მძარცველ-წამლლეთი გვაკლდეს, რომ ჩვენი უნიათობაც ზედ არ დავურთოთ.

როდესაც ენთუზიასტ მკვლევართა მცირე ჯგუფი კახაბერ ზარნაძის, ნოდარ ლურსმანაშვილისა და ლევან კიკალიშვილის თაოსნობით ჯერ კიდეც 1985 წელს შეუდგა გადარჩენილი ცოდნის მოკრებას, მაშინ ცოტას თუ სჯეროდა, რომ ეს მცდელობა რაიმე ნაყოფს გამოიღებდა, მაგრამ არც დრო ითმენდა. თავად განსაჯეთ – იმ მოხუცებულთაგან, რომელთაც მრავალი ხერხი, ვარჯიში თუ დასახელება მოგვაწოდეს, უმეტესობა დღეს ცოცხალი აღარ არის.

გარდა კულტურული და სამეცნიერო ღირებულებისა, ქართული საბრძოლო ხელოვნება მომავალი თაობის ფიზიკური და ზნეობრივი წრთობის უნიკალური საშუალებაა. ამასთან, ალბათ ნათელია, თუ რაოდენ აუცილებელია ჩვენი მომავალი თაობისათვის იმის გაცნობიერება, რომ იგი მემკვიდრეა ისეთი კულტურისა, რომლის ჩანაცვლებაც ქართული ხასიათისთვის უცხო აღმოსავლურ-დასავლური სისტემებით არავითარ საჭიროებას არ წარმოადგენს.

ნაშრომი მნიშვნელოვან სამსახურს გაუწევს აგრეთვე იმ მწვრთნელებს, რომელთაც სურთ მუშაობა ამ მიმართულებით, უკვე გახსნილი აქვთ, ან აპირებენ გახსნან ქართული საბრძოლო ხელოვნების შემსწავლელი კლუბები თუ წრეები.

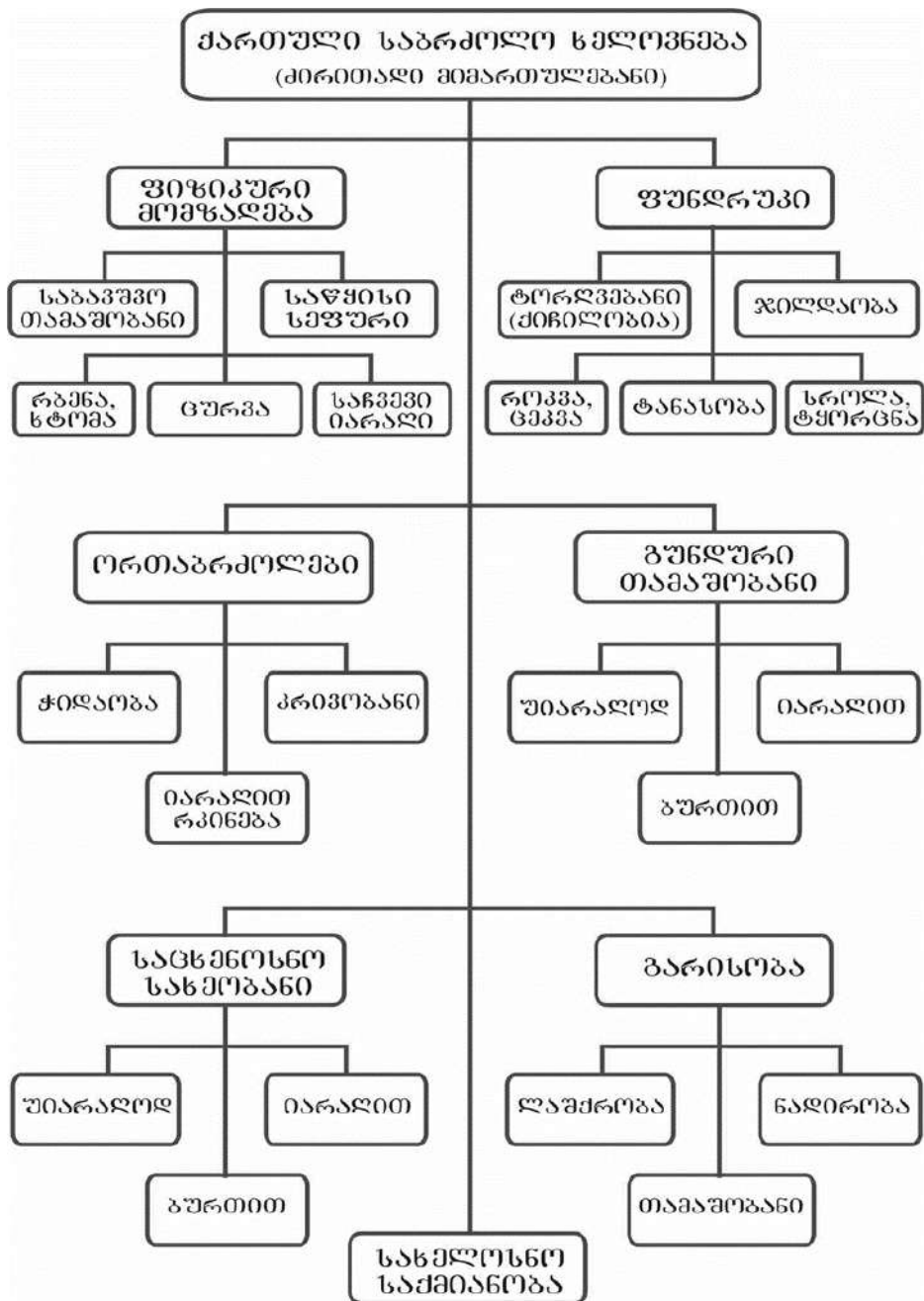
მომავალში კი, ვიმედოვნებთ, რომ ამ სისტემის გარკვეული ნაწილი სასკოლო პროგრამაშიაც დაინერგება, რაც თავის წვლილს შეიტანს ჩვენი მომავალი თაობის ჯანსაღი სულიერი და ფიზიკური აღზრდის საქმეში.

წინამდებარე ბროშურა გაცნობითი ხასიათისაა და მიზნად ისახავს ჩვენი გუნდის მიერ წარმოებული კვლევითი საქმიანობის შესახებ ზოგადი წარმოდგენის შექმნას. მასში ზოგადად არის აღწერილი და ახსნილი აღნიშნულ სქემაში მოცემული მიმართულებები, რომლებიც შემდგომი კვლევის შედეგად უკვე ცალკე ნაშრომებად ჩამოყალიბდება.

ამჟამად მიმდინარეობს შესაბამისი კვლევითი სამუშაოები და მიმდინარე წელს უკვე მზად იქნება რამდენიმე სახეობის აღწერა და სათანადო სისტემით დაფიქსირება, ანუ იმ ფორმით, რაც შესაძლებელს გახდის მომავალმა თაობებმა იოლად აითვისონ ისინი. იმის გამო, რომ წარსულიდან შემონახული რამდენიმე კვლევის შედეგი დღეს ძნელად გასაშიფრია, ამ გამოცდილებიდან გამომდინარე შეიქმნა მასალის დამუშავების საგანგებო ფორმა და წარმოდგენილი ნიმუშები არის ამის პირველი მცდელობა.

მკვლევართა ჯგუფის მიერ დღემდე მოკრებილი მასალის მიხედვით შეიძლება პირობითად განისაზღვროს ძირითადი ჩარჩო და ის მიმართულებები, რომლებიც საჭიროებენ შემდგომ კვლევას და ამ მასალის შესაბამისი ფორმით დაბინავებას.

ამ დროისათვის ხელთა გვაქვს სქემა, რომელიც თვალსაჩინოს ჰყოფს ამ მიმართულებებს:

ფიზიკური მომზადება

ვიდრე მოვარჯიშე რომელიმე სახეობაში დაოსტატებას დაიწყებდეს, აუცილებელია მისი ზოგადი ფიზიკური მომზადება.

ასეთ მომზადებას მინიმუმამდე დაჰყავს ტრავმები და აგრეთვე სათანადო ფიზიკურ კონდიციაში მოჰყავს მომავალი მორკინალი, აძლევს მას შესაბამის უნარჩვევებს.

სქემაში პირველ რიგში მითითებულია საბავშვო თამაშობანი. კვლევებისა და აგრეთვე დღევანდელი მსოფლიო გამოცდილების გაცნობის შემდეგ გამოიკვეთა მამა-პაპათა მიერ უხსოვარ დროში მიგნებული და შემდეგ საუკუნობით დახვეწილი გამოცდილება, რადგან ჩვენი ისტორიაც მოწმობს, რომ ეს იყო სასიცოცხლოდ აუცილებელი დანახარჯი დროისა და ინტელექტისა.

ახლახანს ჩვენი მკვლევარების მიერ დასრულდა მრავალწლიანი კვლევისა და პრაქტიკული გამოცდილების შედეგად შექმნილი ნაშრომი - მოძრავი თამაშობები შევიდა ფიზიკური აღზრდის სახელმძღვანელოში, რომელმაც განათლების სამინისტროს გრიფირება მიიღო.

იმისათვის, რომ 12-13 წლის ასაკამდე მოზარდი აქტიურად ჩაერთოს ფიზიკურ ვარჯიშში, საჭიროა, რომ ამ აქტივობას მიეცეს თამაშის ფორმა. დამუშავებულია ათეულობით ასეთი თამაში და კვლევა ამ მიმართულებით დღესაც ინტენსიურად მიმდინარეობს. უახლოეს მომავალში ასოციაციის მიერ დამუშავდება საბავშვო თამაშები, რომლებშიც შერწყმულია ძველი, კარგად გამოცდილი თამაშები და თანამედროვე სიუჟეტები, რათა ბავშვის მეტი ინტერესი გამოიწვიოს.

და კიდევ – ჯანმრთელ გარემოში მოზარდის დგინება სრულიად განსხვავებულია. ძველად ღირსეულ პაექრობაში დამარცხებულს ვაჟკაცის სახელი ჰქონდა და უღირსად გამარჯვებულს კი ლაჩრისა.

მასალების ანალიზს მივყავართ იმ დასკვნამდე, რომ საქართველოში სამხედრო მომზადებით შეძლებისდაგვარად მთელი მოსახლეობა იყო მოცული. გამონაკლისს არც ქალი წარმოადგენდა (გაიხსენეთ

ხუნტრუცის საბასეული განმარტება: – ქალთა მიერ ფუნდრუკი ძალისაებრ მათისა).

ევროპისაგან განსხვავებით საქართველოში თვით სასულიერო სასწავლებლის მოწაფენიც კი გადიოდნენ ფიზიკურ მომზადებას. XI საუკუნის ცნობილი მოღვაწის გიორგი ათონელის ბიოგრაფიაში მითითებულია, რომ მას წესად ჰქონიყო მოწაფეთა “ველად გასვლისა მღერად” (იგულისხმება ფუნდრუკ–თამაშობანი).

მართებული იქნება ასევე გავიხსენოთ გელათის აკადემიაში საგანგებოდ მოწვეული, თავისი დროის ერთ–ერთი უდიდესი მოაზროვნისა და პედაგოგის, იოანე პეტრიწის აღმზრდელობითი სისტემა ოთხი ძირითადი ნაწილისაგან შედგებოდა: გონებრივი, ფიზიკური, ესთეტიკური და ზნეობრივი აღზრდა.

წვრთნა ადრეული ასაკიდან იწყებოდა და ძირითადად ბუნებრივ დაბრკოლებებზე იყო მორგებული. მოვარჯიშე იმთავითვე ეჩვეოდა ოღრო–ჩოღროზე სირბილსა თუ სიპ ქვებზე წონასწორობის დაცვას, სიმაღლეში ხტომისას კაცს უნდა გადავლებოდა თავზე და არა თამასას, ხოლო სიგრძეზე ჭოკით ხტომისას ხევისა და მდინარეს, რათა საბრძოლო ვითარებასთან უკიდურესი მიახლოებით გაწვრთნილიყო. ეს ყველაფერი კარგად ჩანს აკადემიკოს ვასილ ელაშვილის ნაშრომში – მთიელთა ფიზიკური აღზრდა.

ამგვარად გაწაფული მოსახლეობა საჭიროების შემთხვევაში (ქუდზე კაცი) საკმაოდ მაღალი ხარისხის ლაშქარს ადგენდა. სამხედრო მომზადების აღნიშნული სისტემა საგანგებო რიტუალებითა და საკმაოდ მკაცრი ტრადიციებით იყო უზრუნველყოფილი.

“სამეგრელოს აღწერაში” არქანჯელო ლამბერტი მოგვითხრობს: – “ბავშვები ისე ატარებენ იარაღს, ფარსა და მშვილდს, თითქოს დაბადებიდან იყვნენ შეჩვეულნი ბრძოლას. ყველანი ისე გულმოდგინედ ეკიდებიან ამ საქმეს, რომ მუდამ მზად აქვთ ყოველივე, რაც საჭიროა ლაშქრობაში; საუკეთესო ცხენს, თუ არა ლაშქრობაში, არ დაღლიან; ასევე ლაშქრობისთვის აქვთ გადანახული საუკეთესო სურსათი.

ყოველი იარაღი ისე აქვთ გაწყობილი, რომ მთავრის პირველივე დამახილზე შეძლონ ლაშქრად გასვლა. გარდა ამისა, დასვენების დროსაც კი მშვილდ-ისარი, ფარ-ხმალი, აბჯარი და სამაჯეები სასთუმალთან ულაგიათ, რათა საჭიროებისამებრ საბრძოლველად მზად იყვნენ...

პატარებსა და ნორჩ ახალგაზრდებს სასტიკ ზამთარშიაც კი ფეხთ არ აცმევენ და აჩვევენ თოვლში ფეხშიშველ სიარულს. საშინელ პაპანაქებაში სანადიროდ მიდიან. ხშირად შიშვლები გავლენ ხოლმე უდიდეს მდინარეებში. ამას იმიტომ ჩადიან, რომ ცქვიტები და მარდები შეიქმნენ და შეეჩვიონ იმ გასაჭირს, რომელიც ომიანობას მოაქვს.”

მაგრამ ეს მხოლოდ ერთი მიმართულებაა სამხედრო აღზრდისა. გარდა სახალხო ლაშქრისა, ბუნებრივია არსებობდა სამხედროთა ფენაც, რომელიც უფრო მაღალი დონის სამხედრო და ფიზიკურ მომზადებას გადიოდა (გავიხსენოთ სიტყვა გოთაული, რაც საერო საქმიდან განმდგარსა და იარაღით მებრძოლ კაცს ნიშნავს).

არსებობდა აგრეთვე საგანგებო დანიშნულებისა და გაწვრთნილობის რაზმებიც, რომელთაც განსაკუთრებული ხასიათის საბრძოლო ოპერაციები უნდა შეესრულებინათ. ერთი ასეთის, კერძოდ მტევებართა მოქმედების ბრწყინვალე ნიმუშია დიდგორის შეტაკების წინ მოწინააღმდეგის განლაგებაში შეჭრილი მცირე რაზმი, რომელმაც მნიშვნელოვნად განაპირობა ბრძოლის საბოლოო შედეგი.

ცხადია ასეთი მებრძოლნი საარაკო სულიერი და ფიზიკური მონაცემების, მაგრამ ამავედროულად საგანგებო საბრძოლო ცოდნის მატარებელნი იყვნენ.

სეფური (ს.ს. ორბელიანი „სიტყვის კონა“) ქართული სიტყვაა და ვარჯიშს ნიშნავს, თუმცა ამ შემთხვევაში მისი მნიშვნელობა გაფართოებულია და გულისხმობს ვარჯიშთა სისტემას. იგი პირობითად შეიძლება დაიყოს საწყის სეფურად და საკუთრივ სეფურად.

საწყისი სეფური არის ვარჯიშთა ჯგუფი, რომელიც მოიცავს საბავშვო თამაშობებსა და ზოგად ფიზიკურ მომზადებას.

თავად სეფური მოიცავს ვარჯიშებს, რომლითაც მოვარჯიშე იღრმავებს და ინარჩუნებს სახეობის ათვისებისათვის საჭირო ფიზიკურ მზაობას, რომლის გაზრდასთან ერთად ყურადღება უნდა მიექცეს მოვარჯიშის სამხედრო-პატრიოტულ აღზრდას.

უკვე დამუშავებულია სათანადო ტერმინოლოგიაც, რომელიც ძველი წყაროებიდან ამოკრეფილ ათეულობით სიტყვას მოიცავს.

ამ მიმართულებით კვლევა გრძელდება და საჭიროა დამუშავდეს სათანადო ისტორიული და ლიტერატურული მასალა, რომლის ცოდნაც სამწრთენლო კვალიფიკაციის განსაზღვრის ერთ-ერთი უმთავრესი საზომი უნდა გახდეს.

ცურვის ხერხები აქ აღწერილ ცურვის სახეობათა ნაწილს ერთი შეხედვით პირდაპირი გამოყენებითი ღირებულება არ გააჩნია, მაგრამ უნდა გვახსოვდეს, რომ ისინი ხელს უწყობდა კუნთების ცალკეულ კომპლექსთა განვითარებას ისევე, როგორც შეზღუდული ჭიდაობები. ამავე დროს მოვარჯიშე იწვრთნებოდა საგანგებო შემთხვევისთვის (მაგ. ხელში დაჭრილი გაცურავდა გვერდულით, ხელშეზღუდული – ირმულით და ა.შ.). იმერეთში (“უხელიას” სახელწოდებით) და ქართლში (“სარულის” სახელწოდებით) დღემდე შემორჩენილი წყლიდან შვეულად ამოსვლაში გაჯიბრება. მაგარ ბიჭობად ბოქვენის გამოჩენა ითვლებოდა.

XIX საუკუნეში მაშველი სადგურის მოცურავემ მემედ ბედიამ ბათუმიდან ფოთამდე წყლიდან ამოუსვლელად დაფარა 53 კილომეტრი, მაგრამ ეს ფაქტი მალე მიეცა დავიწყებას, ხოლო ფრანგი მიშელის მიერ 32 კილომეტრიანი ლა-მანშის გადაცურვის ცნობამ მსოფლიო მოიარა და დიდხანს იყო ფრანგთა სიამაყის საგანი. ეს ამბავი კიდევ ერთხელ შეგვახსენებს, რომ ნიჭსა და ცოდნას განსაკუთრებული მოვლა და ყურადღება ჭირდება, თუ გინდა რომ მიმდევარი გამოუჩნდეს და საყოველთაო პატივისცემისა და გაბაძვის საგნად იქცეს.

ამ მხრივ თვალსაჩინოა ამ საქმის ენთუზიასტის, ბატონი ჰენრი კუპრაშვილის საქმიანობა, რომელმაც აღადგინა ცურვის რამდენიმე ძველი სახეობა და რომლის აღსაზრდელმაც, გოგონამ, ახლახანს ხელფეხშეკრულმა გადასცურა ბოსფორის სრუტე.

ფუნდრუკი ფუნდრუკი, ვარჯიშისგან განსხვავებით, საჩვენებელ-სანახაობრივ მხარესაც შეიცავს. ქვემოთჩამოთვლილი სახეობანი საბას ლექსიკონიდანაა ამოკრეფილი, რადგან დღეს მათი მკრთალი ანარეკლია შემორჩენილი.

გადმოცემის თანახმად ილიონის (ტროას) დამარსებელი ილოსი ფრიგიის ათლეტურ თამაშობათა გამარჯვებული გახლდათ.

თუ დადასტურდა ვარაუდი იმის შესახებ, რომ მინოსური კულტურა წინარექართულთან კავშირშია, მაშინ ჩვენებური ფუნდრუკის უძველეს ნიმუშად შესაძლოა მოვიხსენიოთ მინოსის სასახლის 35 საუკუნის ფრესკა. მასზე გამოსახულია აკრობატი, რომელიც წინმაღაყით ახტება გამოქანებულ ხარს. სანახაობა, როგორც ჩანს, ტრადიციული იყო, რადგან მსგავსი სცენა კერამიკაზედაც არის გამოსახული.

ხართან ჭიდება ქართულ ეთნოგრაფიულ მასალაშიც არის შემონახული. სამეგრელოში ვ. ბარდაველიძის მიერ აღწერილია დიდი ღმერთის სახელოზე გამართული სანახაობა “კურულობა” (სიტყვიდან კურო). ამ დღეს გამოჰყავდათ საგანგებოდ არჩეული ხარი, აზამდნენ პალოზე და ორი კაცი გარკვეული ხნის განმავლობაში ახელებდა, რის შემდეგაც ხარს აუშვებდნენ კაცთან დასაჭიდებლად. მორკინეს იგი შიშველი ხელით უნდა დაეთრგუნა და გაეკოჭა. ამის შემდეგ ერთმანეთს დარჩეული მორკინალნი ეპაექრებოდნენ.

სვანეთში კი, “უფლიშიერის” დღესასწაულზე, რომელიც აღდგომისშემდგომ კვირას იმართებოდა, ლასკარებს, ანუ სამეზობლოებს გამოჰყავდათ დარჩეული ხარები და ერთმანეთთან აჭიდებდნენ.

აქ გავიხსენოთ, რომ ჩვენს ენაში საგანგებოდ გამიჯნულია ცხოველის ცხოველთან, კაცის ცხოველთან და კაცის კაცთან ორთაბრძოლა.

პირველ ამათგანს ბულრაობა, მეორეს ჭიდება და მესამეს რკინება ჰქვია.

ქიჩილორია (ტორღვება) ფუნდრუკის ერთ–ერთი უმთავრესი სახეობა – ქიჩილორია, რომელიც წყაროებში ჩოგნის ბრუნებადაა მოხსენიებული, უფრო ფართო შინაარსის მატარებელია. იგი მოიცავს იარაღის ფლობის წარმოჩენასაც (ხმლის, შუბის, კომბლის და მისთანათა ტრიალი, ფართო გაკეთებული მოძრაობები და სხვა). მესხეთში დღემდე შემორჩენილი ერთი საინტერესო ვარჯიში – წინამხრებს შორის მომწყვდეული კომბლის ხელის მოუკიდებლად, მკლავებზე კოტრიალით ატანა ჰაერში. გავრცელებული ვარჯიშია აგრეთვე კომბლისა და ხის სხვა იარაღის მარჯვედ ბრუნება, რომლის ზოგიერთი ილეთი მიუჩვეველ თვალს დაუჯერებელი ეჩვენება.

სინონიმთაგან ალბათ ყველაზე მართებული უნდა იყოს ქიჩილობა (შეადარე: დანასობა, კეტობა, დახუჭობა). აღმოსავლეთ მთიანეთში ამ ვარჯიშს ტორღვება ჰქვია.

ტანასობა - საბას განმარტებით მხედართა მღერაა და ნიშნავს მხედრის მიერ გაჭენებულ ცხენზე იარაღის ტორღვებას, აგრეთვე სხვადასხვა ტანვარჯიშული ილეთის შესრულებას. რაღაც პერიოდში იარაღის ბრუნება მღერად მოიხსენიება და შესაძლოა ეს განმარტებაც ამის გამოძახილია.

ჯილდაობა - აქა–იქ დღესაც შემორჩა ძალოსანთა სადგენი სახეობა – ჯილდაობა, რაც საჯილდაოდ დათქმული ქვის აზიდვას გულისხმობს. განსაკუთრებით მოწონებას იმსახურებდა ამ ქვის გადაგდება ცხენის ან ხარის ზურგსმილმა, აგრეთვე თავსუკან. ზოგი ვარჯიში წელამდე აზიდვას მოითხოვდა, ზოგი – ადგილიდან დაძვრას (ქვეშ “ქარის გატარებას”). ზოგან შეჯიბრი ქვის მანძილზე კვრასა და სროლაში იმართებოდა. აზიდული ქვის მანძილზე გადატანაც ერთ–ერთი სახეობა იყო. სვანეთში დიდი მნიშვნელობა ენიჭებოდა უშუალოდ აწევის ხერხს. იყო სამი თითით ასაწევი ქვებიც. თავისი საჯილდაო ქვები ქალებსაც ჰქონიათ.

ამ სახეობის პოპულარობაზე მეტყველებს შემდეგი თქმულებაც: – მორიგემ (უზენაესმა ღვთაებამ) ჯილდაობაში ღვთისშვილთა შორის შეჯიბრი მოაწყო. მსაჯულად კვირია დადგა. იახსარს სხვებზე ორჯერ მეტი წონა აუტაცნია და სამჯერ მეტი დაუძრავს.

ფუნდრუკთა ჩამონათვალში ყურადღებას იპყრობს თემოს კვრისა და ხარდიორდას ცალკე სახეობებად გამოყოფა. ხარდიორდა, ანუ მოგვერდით ფუნდრუკი, დღეს მოჭიდავეთა ვარჯიშის ნაწილია, მაგრამ ძველად, ჩანს დამოუკიდებელ სახეობას წარმოადგენდა. ქართული ჭიდაობის ამ ნაწილის მაღალი ღირებულების დასტურია ისიც, რომ დღეს იგი ბიუ–დოს შეუსრუტავს.

ცეკვა - ალბათ დიდ მტკიცებას არ საჭიროებს, რომ ქართულ ცეკვათა უმეტესობა საბრძოლო რიტუალი და ამავდროულად სეფურია, რაც მათ დასახელებებშიაც არის არეკლილი. ისინი, გარდა ფიზიკური და სულიერი წრთობის უნარისა, დაყურსულია საბრძოლო ქმედების ისეთი ელემენტებით, როგორიცაა – ფეხმონაცვლება, ბრუნი, გასვლა, მიხტომა, დაღალატება, ცრუმოდრობა, არინი, საფრთხოლი და სხვანი. სამსართულიანი საბრძოლო ხასიათის სვანური ფერხული მორმინკელა შემსრულებელთაგან საკმაო ტანვარჯიშულ სიყოჩაღესაც მოითხოვს, ხოლო “განდაგანაში” სამღერ ამ სტროფს ალბათ განმარტებაც არ სჭირდება:

“დამესიენ ჯიბგირები, გამახსენდა ბაბუს დანა,
გაკვარი და გამოვკარი, დავუარე განდაგანა”.

ამ მხრივ განსაკუთრებით საინტერესოა ცეკვა “ხორუმი”, რომლის სიმდიდრე–დახვეწილობაზე მეტყველებს მის ძირითად მოძრაობათა ფერადოვანი კრებული, რომელთაგანაც იკინძება ამ საოცარი ცეკვის ერთი მთლიანი სახე:

1. “შესასვლელი”	2. “სასვენო”
3. “ჭდომსასვენო”	4. “ფარულა”, “მალულა”
5. “ჩოქმალულა”	6. “საფრთხილო”
7. “ჩოქით მუხლმოქნევით”	8. “გასმურა დაბალი”
9. “ხტომგასმურა”	10. “გასმურა ტერფმოქნევით”

11. “ბუქნურა”
13. “ხლართულა”
15. “ქობულეთური ჩაკრული”
17. “ჩაწოლა”
19. “ბრუნი”
21. “საზვერავი”
23. “საჩურჩულო”
25. “საკაფავი”

12. “ბუქბრუნი”
14. “წაწოლ-გასმურა”
16. “წიხლურა”
18. “ხლართულა ჭდომხტომი”
20. “გარბენი”
22. “შვილდსაკრავი”
24. “სახოხავი”
26. “საიერიშო”

ცეკვა უძველესი დროიდან იყო გაბატონებული ჩვენს ვარჯიშობათა შორის და ამას მარტივი ახსნაც მოეძებება. გამუდმებით ომის მაწარმოებელ ხალხს შესაბამისად გამუდმებით ვარჯიში უწევდა ფიზიკური ფორმის გაუმჯობესებისა და უნარ-ჩვევების დასახვეწად. ბუნებრივია, რომ მან ამ გამაბეზრებელ საქმიანობას შედარებით გასართობ-სახალისო ფორმა მოუძებნა, უფრო მეტიც, ვარჯიშთა ერთი ნაწილი სარწმუნოებასაც დაუკავშირა და სარიტუალო ხასიათი შესძინა. ამის მკაფიო მაგალითია დღეს ცეკვის ერთ-ერთ სინონიმად ქცეული სიტყვა – შუმპარი (შუმ – მთვარე, პარი – ფერხული). სულხან-საბას მიერ ფერხული განმარტებულია, როგორც “მრგვალად წყობა”.

ცნობილ მკვლევარს მიხეილ გორგაძეს, ნაშრომში “ნარკვევები საქართველოს ფიზიკური კულტურის ისტორიიდან”, განვითარებული აქვს შემდეგი მოსაზრება: – “არჩილი ითვალისწინებდა იმ გარემოებას, რომ ცეკვებს არ ჰქონდა სამხედრო-გამოყენებითი მნიშვნელობა და ამ თვალსაზრისით ვერ მოუტანდა

ფეოდალებს რაიმე პრაქტიკულ სარგებლობას. ამგვარად, ცეკვები დაბალ წოდებისთვის იყო შემოტოვებული”.

ეს შეხედულება არასწორი ჩანს. ქართულ ცეკვათა უმეტესობა სწორედ რომ სამხედრო–გამოყენებითი დანიშნულებისაა, ოღონდ, ცხადია, ქვეითთათვის. ფეოდალები კი მხედრები იყვნენ და არჩილ მეფეც ამას გულსხმობდა.

როკვა - თუ ცეკვაში სახიობის ელემენტები სჭარბობს, როკვა უფრო რაიმე რიტმის ან ჰანგის თანხლებით შესრულებული სეფურია, გამიზნული ამა თუ იმ მოძრაობის დასახვეწად, საგანგებო რიტმული მოძრაობისა და შესაბამისი სუნთქვის დასაუფლებლად.

უხსოვარ წარსულში როკვის მეშვეობით ხდებოდა რომელიმე ღვთაების ხატებაში გარდასახვა. მსგავსი რამ ცნობილი იყო ანტიკურ საბერძნეთსა და რომში და სრულდებოდა როგორც იარაღით, ასევე უიარაღოდ.

ჩვენში დღემდეა შემორჩენილი ჭიდაობის დაწყებამდე მორკინეთა როკვის ოდინდელი ჩვეულება.

საბრძოლო მომზადება

დგინება ჩვენში გავრცელებული ყველა სახეობა მკაფიოდ სამხედრო ყაიდისაა და ამდენად სპორტის ჩარჩოში ძნელად თავსდება, ხანაც სრულიად კარგავს შინაარსსა და სიმძაფრეს...

შესაბამისად, ამ სახეობებში შეჯიბრება–დგინების ჩატარება განსაკუთრებულ სირთულეებთან არის დაკავშირებული და მსაჯთაგანაც საგანგებო ცოდნასა და ყურადღებას მოითხოვს.

მოვარჯიშისთვის დგინება ერთ–ერთი უმთავრესი სტიმულია და შესაბამისად მსაჯობის მაღალ კულტურას უდიდესი მნიშვნელობა აქვს ეროვნულ სახეობათა აღდგენა–განვითარებისთვის.

მიუწვდომელი ოცნებასავით ჟღერს, მაგრამ ადრე თუ გვიან, როდესაც საქართველო უკან მოიტოვებს დღევანდელ პრობლემებს, აუცილებლად ჩატარდება ოლიმპიადა ეროვნულ სახეობებში და ეს

იქნება დიდი სახალხო ზეიმი, აგრეთვე უდიდესი დასტური იმისა, რომ გამრთელელებულია ხიდი წინაპარსა და შთამომავალს შორის.

ნადირობა და გარისობა

მოვარჯიშეთა ფიზიკური მომზადების თვალსაზრისით უადრესად მნიშვნელოვანია ბუნებრივ პირობებთან შეგუება, ლაშქრობა, სენთი (ორიენტირება), ბანაკად დგომა, საკვებისა და სამკურნალო მცენარეების მოპოვება და ა.შ.

ამ მიმართულებას ვუწოდებთ გარისობა. დამუშავდა შესაბამისი ტერმინოლოგიაც, რომელიც რამდენიმე ჯგუფისგან შედგება და ასევე გამოსადეგია მონადირეთათვის.

ნადირობა, გარდა ყოფითი დანიშნულებისა, იმთავითვე ფიზიკური აღზრდის და სამხედრო მომზადების ერთ-ერთი უმთავრესი შემადგენელი იყო და ეს არაერთი წყაროთია დადასტურებული.

თრიალეთის მცირე ხრამის კლდის მხატვრობის ერთი ნაწილი ნადირობის სცენებს ასახავს. ყველა ნახატში ხაზგასმულია, რომ ნადირობაში მთავარია არა დევნა ან მონადირება, ან უშუალოდ სანადირო იარაღი, არამედ წინასანადირო რიტუალი.

კომპოზიციის ძირითადი ფიგურაა მონადირე ხელში სახრით, იმდროინდელი სარიტუალო იარაღით, ხოლო მშვილდ-ისარი იქვე გვერდითაა გამოსახული.

ნადირობის თვალსაზრისით ასევე ძალზე საინტერესოა ბადით შეპყრობილი ირმისა და ცხენის გამოსახულებანი, რაც ამ ტოტემური ცხოველების მონადირის მიერ ფლობის ნიშანია და მონადირეში ქურუმის ფუნქციის აღმოცენებაზე მეტყველებს. ამ პეტროგლიფთაგან ყველაზე უხნესი მეზოლითის ხანისაა (ძ.წ. XII–IX ათასწლეულები).

არქანჯელო ლამბერტი (“სამეგრელოს აღწერა”) მოგვითხრობს, რომ ნადირობა “მეგრელთა უმთავრესი საქმიანობაა და მას ყოველი წოდებისა და მდგომარეობის მეგრელი ეტანებაო” და იქვე მოჰყავს მეგრული ანდაზა – “ბედნიერი ის არის, ვისაც ჰყავს კარგი ცხენი, უკეთესი ძაღლი და საუკეთესო მიმინოო”.

ნადირობაში მონაწილეობა ფეოდალურ საქართველოში ვასალური მოვალეობა იყო. ა. რობაქიძის აზრით “ნადირობის გასამხედროებული ბუნება უდავო ფაქტად გვეხატება”.

საინტერესოა ისიც, რომ ასეთ ნადირობაზე გამომსვლელნი სადროშოებად იყვნენ დაყოფილნი.

ივანე სურგულაძე “დასტურლამალის” კვლევისას ამბობს: – “ნადირობა აქ ისეა აღწერილი, როგორც ლაშქრობა: ჯარის გამოძახება, მისი სადროშოდ დაყოფა, სწორად სიარული ნადირობის წინ და სხვა”.

ზერელედ განათლებულ მავანთაგან გვსმენია – ქვეყანა თავს გვექცეოდა და ამ დროს მეფეები პოემებსა წერდნენ ნადირობასა და დროსტარებაზეო.

ამ დროს კი ყველა ჩვენგანისთვის მაგალითი უნდა იყოს ვახტანგ VI-ის დამოკიდებულება ხალხის მიერ ერთხელ მიგნებული ხერხისა და წლობით დაგროვილი ცოდნის მიმართ. ამის ნათელი მაგალითია ეს მცირე ჩანაწერი:

– “მუხის ფითრი მარიამობის თვეში დაკრიფე, რომელიც მკუხე იყოს. დაჭყლიტე, მერე წყალში ჩასდევ, იმაში კარგად ჰყლიტე, დააცალე. მერმე გარდასწორე. რაც ძირს დარჩეს, ან 10 – 12 წვეთი ზეთისხილის ზეთი, ან თაფლი დაასხი. მერე ალვახაზივით რა ზეთი გაერიოს და კარგად აიზილოს, ერთ ქილაში ჩადევ. როდესაც გინდოდეს, ჩხირებზედ წაუსვი, ქანდარებად გააწყვე ასეთ ადგილას, ფრინველი შესხდეს. რაც ფრინველი ან შეჯდება, ან ფრთას შეახებს – ვერსად წაუვა, დაიჭერს”.

მეფე თეიმურაზ ნადირობას მიმართულებებად ახარისხებს – “აქა ისრით ნადირობის თქმა”, “აქა ქორისა და მიმინოს ნადირობის ამბავი”, “აქა თევზის ნადირობის ამბავი” და სხვანი.

არჩილ მეფემ კი, ნადირობის აღწერით, არა მარტო უდიდესი ცოდნა შემოუნახა შთამომავლობას, არამედ კიდევ ერთხელ წამოსწია ომებსშუა განუწყვეტელი ვარჯიშის მნიშვნელობა და ყმაწვილთა აღზრდის საგანგებო ზნედ დასახა.

ივანე ჯავახიშვილის აზრით (“საქართველოს ეკონომიური ისტორია”) სანადირო ბეგარა დაკავშირებული იყო სამხედრო ბეგარასთან: – “ნადირობას მარტო კერძო გასართობის თვისება არ ჰქონდა, არამედ სამხედრო ვარჯიშის მაგიერი იყო და ბეგარასავით სამხედრო ვალდებულებას წარმოადგენდა”.

“იმერეთის მეფემ ალექსანდრე II-მ დაიმორჩილნა დადიან-გურიელნი და მთავარნი სხვანი ლაშქრობათა, ნადირობათა და მეფედ მათთა ხმობითა მსახურებათათა” – აღნიშნავს ვახუშტი ბატონიშვილი.

ვახტანგ VI-ს გარეჯის ნათლისმცემლის უდაბნოსათვის შეუწირავს 3 სოფელი, ოღონდ – “ლაშქარსა და ნადირობასა გვეახლებოდნენ”–ო, ანუ სრული თარხნობა იმიტომ არ მივეცით, რომ “ლაშქრობა ქვეყნის სიმაგრე არის და ნადირობა – ლაშქრობის მასწავლებელი”.

იმერეთშიც ასევეა: ბაგრატ მეფემ გელათს შესწირა სოფელი ნავენახევი “ხელშეუვალად და განთავისუფლებით, თვინიერ ნადირობასა კიდე და ნადირის ჯერგად ნუ დაგვაკლდებიანო”.

ნადირობის სამხედრო ბუნებაზე ნათლად მეტყველებს ფარსადან გორგიჯანისძის ეს ფრაზაც: “მას ჟამსა, ოდეს მეფემა როსტომ რომ სანადიროდ გაილაშქრა”...

ნ. ურბნელის თქმით “მველ დროში ახალწელიწადს ვაჟკაცობის იერი ედო და მაღალი წოდებაც ამ დღესასწაულს ისე მიეგებებოდა ხოლმე,

თითქოს საომარი დღეაო, საომარი ვარჯიშობაო... საახალწლო დღეობის სულსა და გულს ნადირობა შეადგენდა”.

ასეთი სულისკვეთება სულ რაღაც საუკუნენახევრის წინ მეფობდა ჩვენში.

”კავკასიის სადარი, ვგონებ, არ არსებობს სხვა მხარე, სადაც ნადირობა ესოდენ იყოს განვითარებული და სადაც ამდენი საოცარი ნაირსახეობით იყოს წარმოდგენილი, დაწყებული ყველაზე მარტივითა და უაღრესად სრულყოფილი ხერხებით დამთავრებული” – განცვიფრებით აღნიშნავს 1900 წელს დასტამბული “კავკასიური ნადირობანი”-ს ავტორი ა. კალინოვსკი წიგნის შესავალში.

ეს თემაც ცალკე და განსაკუთრებული შესწავლის საგანია. ამავე დროს, რაკილა ნადირობის კულტურაში რაიმე საგანგებო წყვეტას ადგილი არ ჰქონია, სავარაუდოა, რომ არაერთი საინტერესო მასალის მოძიებაა კიდევ შესაძლებელი. საჭაშნიკოდ მოვიტანოთ რამდენიმე მათგანი:

ნადირობის მოყვარულის გივი ბადაშვილის გადმოცემით ნანადირევის შესანახად გამოიყენება შემდეგი ხერხი: ნანადირევი უნდა შეიტანო თოვლის ჩამონაზვავში მდინარის ან ნაკადულის მიერ გაჭრილ გვირაბში იმ სიღრმეზე, რომ მზის სხივი ვერ მისწვდეს. ინახება დიდხანს და, რაც მთავარია, არ ეკარება მწერი და ნადირი.

ასევე საინტერესოა გადმოცემა იმის შესახებ, რომ სახლიდან შორს გასული მთიელები გათოშვისგან თავდასაცავად სამოსს შუა ნამჯას იფენდნენ.

გასული საუკუნის დასაწყისში ჩაწერილი ფერეიდნული სანადიროდ გასვლა: “საღომის სადაცლა რო მაგარ ტინებჩი დალაგდეს თხები, იმ ღამით ადგებიან და შაატყობინებენ ერთმანეთს. დაქუჩდებიან ერთგანა ჩუმ ჩუმად, რო ხმა არ ავიდეს თაჩი. ნამაი ქეჩის ქულაჯებს ჩაიცმენ და ფაითმანგებს დაიხოვენ ფეხებზე, ჯულის ქალმნებს ჩაიცმენ (ტუმარა – ქეჩა რაქთენი პირი და ემისი ქალამანია), ნამა დაიკოლთებიან და ფაიშამზე წავლენ თასათი”.

სატყორცნი იარაღები

ქვის სატყორცნი იარაღის ხმარების ტექნიკა განსაკუთრებითაა განვითარებული იმ მხარეებში, სადაც, სიღარიბის გამო, სხვა იარაღზე ნაკლებად მიუწვდებოდათ ხელი. თუმცა კი, ამ ფრიად მოსახერხებელი და ეფექტური იარაღის ფლობაზე არცერთი ფენის მეომარი არ ამბობდა უარს. შურდული თვით სამეფო გერბზეც არის გამოსახული. ეს საკითხი ჯერაც არ არის ჯეროვნად შესწავლილი. არადა, სწორედ კაცის მიერ ნასროლი პირველი ქვა არის წინამორბედი ყველა იარაღისა.

საქართველოში ოდითგან იმართებოდა შეჯიბრები ლოდის შორს გადაგდებაში და ფალავნებიც ძალზე დაფასებულნი გახლდნენ. ასევე პოპულარული იყო მცირე ზომის ქვის მიზანში და სწრაფად სროლა. ასეთი გადმოცემაც კი არსებობს – ოკრიბელისთვის ბიჭობა ის არის, ყანაში მწყერი რომ აუფრინდება, ქვის ასაღებად მერედა დაიხაროსო.

“ადივსო უცხოთა ჭურჭლებითა საბრძოლველვითა თვითა სახეთათა, ქოსთა და ფილაკავანთა”. – წერს დავითის ისტორიკოსი დიდგორის გამარჯვების შესახებ. საინტერესოა, რომ ფილაკავანი, ანუ სიმაგრეთა შესამუსრი ლოდსატყორცნი მანქანა საკმაოდ იშვიათად მოიხსენიება ჩვენს წყაროებში.

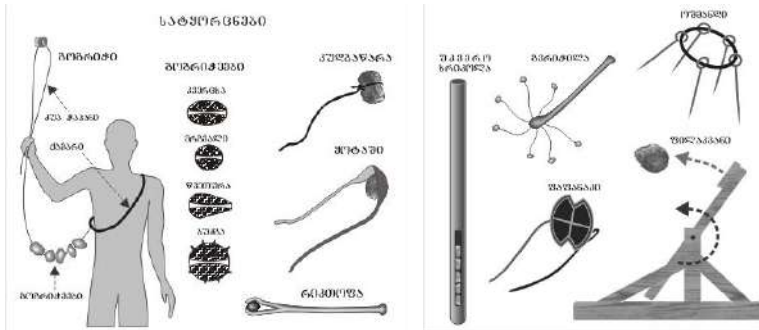
ფრანგი მოგზაურის ჟაკ ფრანსუა გამბას ცნობით “...ილორში არის კიდევ ერთი უძველესი ეკლესია, სადაც სულ რამდენიმე წლის წინათ იდგა კატაპულტები, ურნალები და სხვა საომარი იარაღი, რომელსაც თოფის წამლის გამოგონებამდე იყენებდნენ...” (XIX სკ–ის ოციანი წლები).

თუ რა მახვილგონივრული განვითარება ჰპოვა ქვასატყორცნმა იარაღმა ჩვენში, ამის მაგალითად რაჭული ხრიკოლა კმარა. ეს არის ღრუ ცილინდრი, გვერდით გაჭრილი ღარით. მასში წინასწარ ლაგდება რამდენიმე ქვა. ბოლოსწინა ფიქსირდება ცერა თითით, ბოლო კი დაქნევით გაიტყორცნება, მერე შემდეგი და ასე შემდეგ.

ამ და სხვა, უაღრესად საინტერესო ქვასატყორცნი იარაღების: რიკტაფას, რიკთოფას, გოგრიჭის და გვრიჭილას შესახებ

მოთხრობილია მამა ავთანდილ გიორგობიანი გამოკვლევაში “ქვის კულტი და ქვის საბრძოლო იარაღები”. მოვიხმით მცირე ნაწყვეტი ამ სტატიიდან:

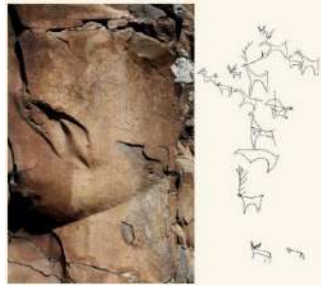
” – წარსულში არსებობდნენ საკმაოდ დაოსტატებული მეშურდულე ფალავნები, რომელთა ხელში ქვის სატყორცნელს ფილთა თოფზე და მშვილდზე ნაკლები ფასი არ ჰქონია.

მშვილდ-ისარი

მშვილდი უძველესი იარაღთაგანია. არქეოლოგიური მასალით ჩვენში იგი გვიან პალეოლითის ხანაში დასტურდება.

საქართველოში მშვილდის ერთ-ერთი პირველი გამოსახულება პატარა ხრამის ხეობის პეტროგლიფებში გვხვდება, რომლებიც მეზოლითის ხანით (10 000 – 6 000 წ. ჩვენს ერამდე) თარიღდება. ამ იარაღის დახვეწა-განვითარება მოიცავს კაცობრიობის ისტორიის უზარმაზარ მონაკვეთს – პალეოლითიდან XIX საუკუნემდე.

ბრინჯაოს ხანის ერთ სარტყელზე გამოხატულია ადამიანის სიმაღლე მშვილდი, რომელიც მარტივი მშვილდის დარად, რკალივით კი არ არის მოდრეკილი, არამედ შუა ნაწილით საბამისკენაა შეზნექილი, რაც იმის მაუწყებელია, რომ ეს მშვილდი შედგენილია. ეს კი ნიშნავს, რომ ჩვენში, უკვე ბრინჯაოს ხანაში, მშვილდი განვითარების საკმაოდ მაღალ საფეხურზე მდგარა.

საინტერესოა ამავე ხანის ისრის წვერებიც. მათ შორის ერთ–ერთის ფორმა აშკარად მიუთითებს, რომ იგი შხამში ამოსაწებად იყო განკუთვნილი. ამ თვალსაზრისით საინტერესოა სტრაბონის ცნობა – სვანები ისეთ საკვირველ შხამს ხმარობენ ისრებზე, რომ სუნითაც კი სტანჯავს იმათ, ვინც არ დაჭრილაო.

ჩვენს წყაროებში თოფი XV საუკუნის მიწურულს ჩნდება, მაგრამ მშვილდი კიდევ დიდხანს არ თმობდა პოზიციებს. მშვილდის დამზადებისა და მოხმარების ცოდნა იმდენად მაღალი დონისა იყო ჩვენში, რომ თვით XIX საუკუნის ცეცხლსასროლ იარაღსაც კი უწევდა ღირსეულ მეტოქეობას.

შორსმსროლელობით იგი იმდროინდელ თოფს დიდად არ ჩამოუვარდებოდა, ხოლო სწრაფმსროლელობით კი აღემატებოდა კიდევ (დახელოვნებული მსროლელი წუთში ოცამდე ისრის გატყორცნას ასწრებდა).

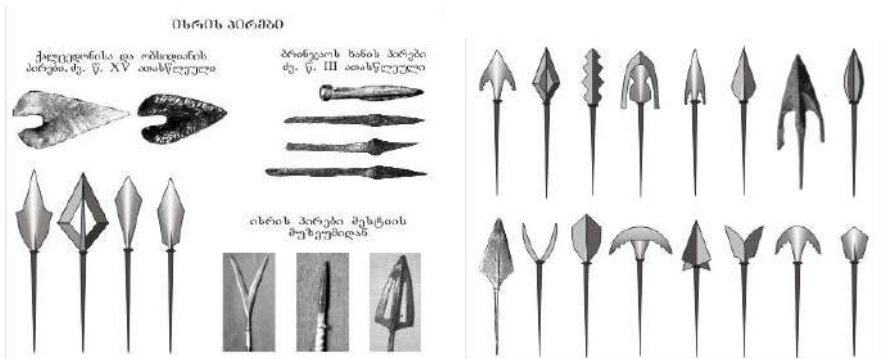
მოწინააღმდეგის დაზიანების თვალსაზრისით მას აგრეთვე გარკვეული უპირატესობა გააჩნდა – სამსტოვრო ოპერაციის დროს უხმაურო იყო, ხოლო საგანგებო შხამში ამოვლებული ისარი, მცირე განაკაწრის შემთხვევაშიაც კი, სწრაფ დამბლას იწვევდა.

მშვილდის მასალა მრავალგვარია. ვახუშტი ბატონიშვილი გუდამაყრის აღწერისას ამბობს: – “მშვილდმომქმედნი, აკეთებენ რქისაგან მჯიხვისა, თხისაგან და ხართაგან”.

დ. სალამის ცნობით ზემო რაჭაში მას უნახავს 3 ადლი სიგრძის რკინის მშვილდი, ორი არშინის სიგრძისა და ერთი გოჯის სისქის რკინისავე ისრით.

სირთულის მიხედვით მშვილდი სამ ძირითად სახეობად უნდა დაიყოს – მარტივად, რთულად და რთულმედგენილად.

ისარი: ცალკე ხელობა იყო ისრის გათლა. შესაბამის ილუსტრაციაში თავმოყრილი ისრის პირები ცხადად მეტყველებს, რომ ჯოღობორდს, ანუ ამ ხელობის კაცს ოსტატობა და ფანტაზია არ დაეწუნებოდა. ამასვე ადასტურებს სულხან-საბას სიტყვის კონაში მოცემული საკმაოდ მდიდარი მასალაც. საქართველოს ტერიტორიაზე ნაპოვნი უძველესი ისრის წვერი კაჟისაა და პალეოლითის ხანას მიეკუთვნება.

ცეცხლსასროლნი

არჩილ მეფე ზნეთა აღწერისას ამბობს – ახლა დაუცადი მსროლელობაც ზნედ ითვლებათ. მართლაც, ცეცხლსასროლი იარაღის შემოსვლამ ძლიერ იმოქმედა ტრადიციებზე.

ხალხურ საგმირო პოეზიაში ნათლად ჩანს, რომ თუ ადრე ხმლით ტევება ითვლებოდა ვაჟკაცობად (“მალვით ვინც მტერი მტერს მოკლავს, ის ქალს ვითა სჯობს თმიანსა?”), თოფის დამკვიდრებასთან ერთად ჩასაფრება და მარჯვედ სროლა იქცა ხოტბის საგნად.

ცეცხლსასროლი იარაღი ასევე აირეკლა ჩაცმულობაზე (ჩოხაზე გაჩნდა სამასრეები, იგივე სასწრაფო) და არქიტექტურაზე (კომპებს გაუჩნდა ვიწრო სათოფურები).

მართალია მშვილდი ჯერ კიდევ უფრო სწრაფმსროლელი იყო, მაგრამ ახალი იარაღით ჩვენი წინაპრის დიდ დაინტერესებაზე მეტყველებს ის ფაქტიც, რომ გარდა შავი დენტის წარმოებისა, ვახტანგ VI–ს, ნაშრომში “წიგნი ზეთების შეზავებისა და ქიმიისა ქმნის”, თოფის წამლის დამზადების ქართული ხერხიც აქვს აღწერილი.

თუ XIX საუკუნის მიწურულს მოღვაწე რუს იარაღთმცოდნეს გ. ნ. პროზორიტელევს ვერწმუნებით, რუსეთ–კავკასიის ომში რუსულ შეიარაღებაში არსებული თოფები საბრძოლო თვისებებით აშკარად ჩამოუვარდებოდნენ კავკასიურს და ეს ომის შედეგსაც ეტყობოდა.

სამამულო წარმოების თოფი „მაჭახელა“ ერთ–ერთი საუკეთესო იყო თავისი დროის იარაღთა შორის.

ხანჭლაობა

ადრებრინჯაოს ხანაში ერთ–ერთი პირველი ლითონაწარმი, რაც წინაპარმა შექმნა, შემლებისდაგვარად დიდი სამკვეთლო იარაღი იყო. მას აქეთ დაახლოებით ხუთი ათასმა წელმა განვლო.

ჩვენს მიერ მოძიებული მასალა ძირითადად ეყრდნობა კავკასიასა და საქართველოს მთიან რეგიონებში შემორჩენილ ხანჯლის ხმარების კულტურასა და ტრადიციას. საქართველოში არსებობდა ხანჯლით (სატევრით) ბრძოლის არაერთი კუთხური სკოლა.

ეს მიმდინარეობები ერთმანეთისაგან ძირითადად ორთაბრძოლის წესებით, ანუ შეზღუდვის წინასწარი პირობით განსხვავდება, რაც მოიცავს: მზერის შეზღუდვით (თვალახვეული) რკინებას, ხელის და

იარაღის შეზღუდვით რკინებას (ერთი ხანჯალით, ორი ხანჯალით, ერთი ხანჯლით ორის წინააღმდეგ და ა. შ.).

მომიებულ სახეობათა მსგავსებას განაპირობებს იარაღის ფორმა და სარიტუალო წეს-ჩვეულებანი, რომლებიც ათასწლეულთა სიღრმიდან თითქმის უცვლელად მოვიდა ჩვენამდე.

მომიებული ნაირსახეობანი პირობითად შეიძლება დაიყოს ორ ძირითად ჯგუფად – თვალახვეულ და თვალხილულ ხანჯლაობად.

თვალახვეული ხანჯლაობა, თავის მხრივ, იყოფა ორ ძირითად სახეობად:

– რკინება ცალ ხელში ხანჯლით, მეორეში “საჩხრიალოთი”, ან ორი ხანჯლით;

– თვალახვეულის რკინება თვალხილულთან (გადმოცემაში შემორჩენილია აგრეთვე თვალახვეულის შიშველი ხელებით ან ხელში თავსარქმელის ამარა შერკინება თვალაუხვეველ, შეიარაღებულ მეტოქესთან).

თვალახვეული ხანჯლაობა სხვადასხვა სახით ცნობილი იყო საქართველოს თითქმის ყველა კუთხეში და, საგანგებო ვარჯიშის გარდა, დუელის ერთგვარ სახესაც წარმოადგენდა.

– ცალი ხელით ხანჯლაობა, როცა შეიარაღებული ხელი დაცულია ხელნავით და მეორე კი გაკრულია ზურგს უკან (თუშეთი, ფშავი...);

– შეუიარაღებელი ხელი თავისუფალია და მუშაობს დაზღვევაზე. ამ შემთხვევაში ხშირია თავისუფალი ხელით დარტყმა, ჯიკავი, დაჭერა (ეს უკანასკნელი საქართველოში თითქმის ყველგან გვხვდება) და ა.შ.

ცალი ხელით ხანჯლობებიდან უალრესად საინტერესოა სვანური ნაირსახეობა, როდესაც უშუალოდ შეტევამდე ხანჯალს ზურგს უკან მალავენ, რათა მოულოდნელი და გამოუცნობი გახადონ შეტევის მიმართულება.

ხანჯლობაში წვრთნა მიმდინარეობდა წესით – მარტივიდან რთულსკენ და თამაშ–თამაშ. გარკვეულ ასაკამდე (დაახლოებით 10–12 წლამდე) ხდებოდა ძირეული ჩვევების გამომუშავება – იარაღით სწრაფი სირბილი, ქვიდან ქვაზე ხტომა, გოდორში ჩახტომა–ამოხტომა, საჩვევი იარაღის ტრიალი – “ტორღევა” (“ქიჩილობა”), სიპ ქვებზე შემდგართა “ტოტაობა” – მკლავთა “ხლართი”, საჩვევი იარაღით ბღლარძუნი, მდინარის კალაპოტში ქვებზე ფეხდაუცდომლად სირბილი, ხანჯლის დამალობანა, აგრეთვე ნასროლი ვაშლის ხანჯლის წვერით დაჭერა ან გაკვეთა ჰაერში, უწვერო სარის მოგერიება და ა.შ.

დღეისთვის მოძიებულია ხანჯლობის ასორმოცდაათამდე ილეთი. ამათგან გამორჩეულად საინტერესოა ილეთები: გამოწალვა, ჩეხვა, მოსმა, ჩხუტება, კვრა, აკვრით მოსმა, დაღალატებით დასმა და სხვანი.

ფარიკაობა

ამ მასალაზე მუშაობისას აკადემიკოს ვასილ ელაშვილის ნაკვლევი შეივსო იმ ილეთებით, რომლებიც მიზეზთა გამო ვერ მოხვდა მის ადრეულ ნაშრომებში.

გარდა ამისა, კვლევას შეემატა ექსპედიციებში მოპოვებული, მოხუცებულთა მეხსიერებას შემორჩენილი ინფორმაცია და დღეს, არსებული მასალის საფუძველზე, შეიძლება თამამად ითქვას, რომ ხევსურული ფარიკაობის ძირითადი მონახაზი და საბრძოლო ილეთები თავმოყრილია, რაც საკმარისია ამ სახეობის აღდგენისათვის.

სამწუხაროდ, ჯერჯერობით არ ხერხდება საოჯახო და საგვარეულო სკოლების ცალკე გამოკვეთა, მაგრამ ვფიქრობთ, რომ ჩატარებული

სამუშაო მაინც წინ გადადგმული ნაბიჯია ამ მეტად უსამართლოდ მივიწყებულ საქმეში.

ხევსურული ფარიკაობა გახლავთ მრავალმხრივ უნიკალური სახეობა, რაც გვაფიქრებინებს, რომ იგი მკვიდრი ქართული წარმოშობისაა.

ისტორიული წყაროების თანახმად მთიანეთში უკვე ჩვენი წელთაღრიცხვის დასაწყისში იკვეთება ფარიკაობის გამორჩეული ხელწერით აღბეჭდილი სკოლა.

წყაროს თანახმად ფშავ-ხევსურთა საფარიკაო ოსტატობას რომაელთა მრავლისმნახველი სარდალი პომპეუსიც მოუხიბლავს. მას საგანგებო სანახაობაც კი გაუმართავს “თუ ვითარ ხმარობდნენ იგინი საჭურველთა საომართა და ჰყვეს მათ ვარჯიში ხმლითა და ვითარს სახითა ჯერ არს ბრძოლასა და შინა ხმარება ხმლისა და ფარისა”.

ეს ფარიკაობა გამორჩეულია ზუსტი, დახვეწილი მოძრაობებით, მაჯიდან “ძალის დაბერტყვით”, როცა შემტევი ხელი ფარს უკან იმყოფება, რაც თავდამცველს ურთულეებს შეტევაზე საპასუხო ქმედების დროულ შერჩევას.

ფარიკაობა, თავისი ცხრა ძირითადი დგომის გამო, ძალზე მომჭირნეა დაცვაში და სხარტი შეტევისას, რაც საშუალებას იძლევა ძალის უმცირესი დანახარჯით მიაღწიო შედეგს (ადვილი მისახვედრია, თუ რაოდენ მნიშვნელოვანი იყო ეს მეზრძოლისთვის, ვისაც ნიადაგ ჭარბრიცხოვან მომხდურთან უწევდა შერკინება).

გარკვეული მასალაა მოკრებილი აგრეთვე მეომართა საკულტო სკოლების შესახებ, რომელთაც “ხატის მეომრებად” მოიხსენიებენ. ისინი წინასწარ შეთქმით მიდიოდნენ ბრძოლაში და მხოლოდ ხატის ან სალოცავის “დავალებით” იბრძოდნენ.

ხევსურები თავიანთ ყმაწვილებს ხუთი წლიდან წვრთნიდნენ სამხედრო საქმეში. წვრთნის წყობა თითქმის უცვლელი სახით შემორჩა მთაში ჩვენი საუკუნის 50–იან წლებამდე, რამაც საშუალება მოგვცა, შედარებით სრულად გავცნობოდიტ მას.

ყმაწვილთა წვრთნა მეტწილად მიმდინარეობდა საფიზიკურ, სადაც მამა–პაპისგან სახლში ნასწავლს მკაცრ და პირუთვნელ უხუცესთა წინაშე აჩვენებდა მომავალი მეომარი.

ბრძოლაში ხევსური, როგორც ჭეშმარიტ ოსტატს შეჰფერის, იყენებდა როგორც რელიეფს, ასევე ყველა ხელთმოხვედრილ საგანს. ასე რომ, ერთი მხრივ, ჩვენს წინაშეა მკაფიოდ გამართული სახეობა და, მეორე მხრივ, ბრძოლის თავისუფალი სტილი, რომელიც, მეზობლის გამოცდილებისა და ვითარების შესატყვისად, ხშირად სრულიად მოულოდნელ განვითარებას პოულობს.

ხევსურული “ჭრა–ჭრილობა” ასევე საბრძოლო შერკინების ნაირსახეობაა. მისთვის დამახასიათებელია “მხარილლივ დაკვრა” (მახვილის დაკვრა ხდება მხარზემოდან მოქნევით, რაც მოქნევას ძალოვანს და გამეტებულს ხდის).

“ჭრა–ჭრილობაში” გვხვდება სხვა ძალოვანი მოქნევებიც: “თავშემოვლებული”, “მკერდით ჩეხვა” და ა. შ.

ზეზელა და ჩამუხვლით კეჭნაობანი საჩვევ-სავარჯიშო დანიშნულებისაა.

ეს შერკინებანი იმდენად დახვეწილია, რომ სრულად გამორიცხავს სერიოზული ზიანის მიყენების ალბათობას. ფარიკაობა მიმდინარეობს უკან არდახვევის პრინციპით.

საერთოდ, ხევსურებს წვრთნის დაწყებიდანვე ჩვევად ჰქონდათ ერთის ორთან ვარჯიში, რათა ყმაწვილი მტრის სიჭარბეს იმთავითვე შეჩვეოდა.

ამ სახეობის ილეთთა ძირითადი ჯგუფებია შეტევის დასწრება და მოგერიება-უკუშეტევა. ჩვენთვის ცნობილი ყველა ოსტატის მტკიცებით კეჭნაობისას უფრო მეტ ოსტატობად ითვლებოდა მოწინააღმდეგის შეტევისას მისი დასწრებით დაკეჭვნა და ამის შემდგომ მხოლოდ შეტევების მოგერიება.

თანაც დაკენჭვა მით უფრო ფასობდა, რაც უფრო მცირე სიღრმე ექნებოდა ჭრილობას. დიდოსტატები კი, გახურებულ შერკინებაში, მეტოქის მკლავიდან ხმლით ბალანს პარსავდნენ.

ამ უაღრესად დახვეწილ შერკინებაში ასევე დიდად ფასობდა ძალის დაზოგვა – “ხმლის მეტი ქნევა მშიშრობით არიო” – მოძღვრავდნენ ახალბედებს ოსტატები.

ჩვეულებრივ, წვრთნა საჩვევი იარაღით იწყებოდა. როცა ჭაბუკი მორკინალი სათანადო ოსტატობას გამოავლენდა, მას საგანგებო წესით გადასცემდნენ “თეთრ იარაღს” – მამისეულ ხმალ-ხანჯალს და იგი ოჯახის დამცავ-მარჩენალი ხდებოდა.

წვრთნის მეთოდებაში განსაკუთრებულ ყურადღებას იქცევს “მახვილზე ძალის გატარების” ხერხი, რის უცოდინარსაც კაფიით გაკენწლავდნენ ხოლმე: “ხმალ როდი გასჭრის გალესვით, ხმალს უნდა გააჭრევინო”...

რამდენადმე სახეცვლილი ეს ხერხი ხმალობისა თუ ფარიკაობის ყველა სკოლაში გვხვდება. განსხვავებები ძირითადად იარაღის ფორმიდან და გვარობიდან მომდინარეობს, აგრეთვე ილეთების დინამიკითა და კუთხის ადათ-ჩვევებით არის განპირობებული.

ჩვენებური სკოლა, ხმალზე “ძალის მოდების” 8 წესითა და საბრძოლო ცოდნის თვითმყოფადობით, თუ არ აღემატება, არაფრით ჩამოუვარდება სხვა ცნობილ სკოლებს და ამის დასტური კი თავად ჩვენი ერის არსებობა გახლავთ.

საუკუნეთა განმავლობაში დახვეწილი ილეთების დიდი მარაგი მეომარს საშუალებას აძლევდა გამკლავებოდა რიცხოვრებად აღმატებულ მტერს და ბრძოლიდან უმეტეს შემთხვევაში გამარჯვებული გამოსულიყო.

მოძიებული ილეთების ერთდროულად მარტივი და ურთულესი მოხაზულობის მოძრაობათა შესაბამისი დასახელებებით აღწერა და სრულფასოვნად გადმოცემა გაცილებით დიდი მოცულობის შრომას მოითხოვს.

ხმალაობა

ეს თემა ჯერ კიდევ გულდასმით შესწავლას მოითხოვს. ამჯერად საჭაშნიკოდ მოვიხმოთ რამდენიმე ცნობა.

ცხენიდან ჩეხვის მეგრული სახეობა სრულდება უვადაჯვრო ხმლით. საწვრთნელი სეფური იწყება ძირსდგომში (რათა უწვრთნელმა ყმაწვილმა ხმლის ტრიალით ცხენი არ დააზიანოს), მეორე საფეხურია მორზე გადაჯდომით, ბოლოს კი ცხენზე ამხედრებით.

საბოლოო სახით ამ სახეობის შესრულებას წინ უძღოდა ჩოგანბურთი. ჩოგანი ხმლის ზომისა იყო, რათა მოვარჯიშე შეჩვეოდა მის მაჯაში ტორღვებას და ცხენზე იარაღის ტრიალს.

ამასთან, ცხენიც ჩოგანბურთს მიჩვეული უნდა ყოფილიყო, რათა მოქნეული ჩოგნისთვის, ბრძოლაში კი ხმლისთვის მოერიდებინა თავი.

თუშური (ორი ხმლით) ხმალობის ცალკეული ელემენტები მოძიებულია თუშეთსა და გურიაში.

გადმოცემით ვიცით, რომ შედარებით უკეთ იგი ფერეიდანში შემონახულა, მაგრამ სადღეისოდ მეტი ინფორმაცია არ გაგვაჩნია.

სათითენი (ლაჯიები)

სახელი “სათითე” აერთიანებს მცირე ზომის, ბეჭდის მაგვარ (კასტეტთა მსგავსი) საცემ, სასერ და საჩხუტ ნაირსახეობებს. ეს იარაღი მეტწილად აღმოსავლეთ საქართველოს მთიანეთში იყო გავრცელებული.

ბოლო საუკუნის განმავლობაში იგი ნელ–ნელა იდევენბოდა ხმარებიდან და დღესდღეობით სათითის ხმარების ტექნიკა და ილეთები ხევსურეთშიდა შემორჩა, ისიც მხოლოდ ღრმად მოხუცებულთა მესხიერებაში.

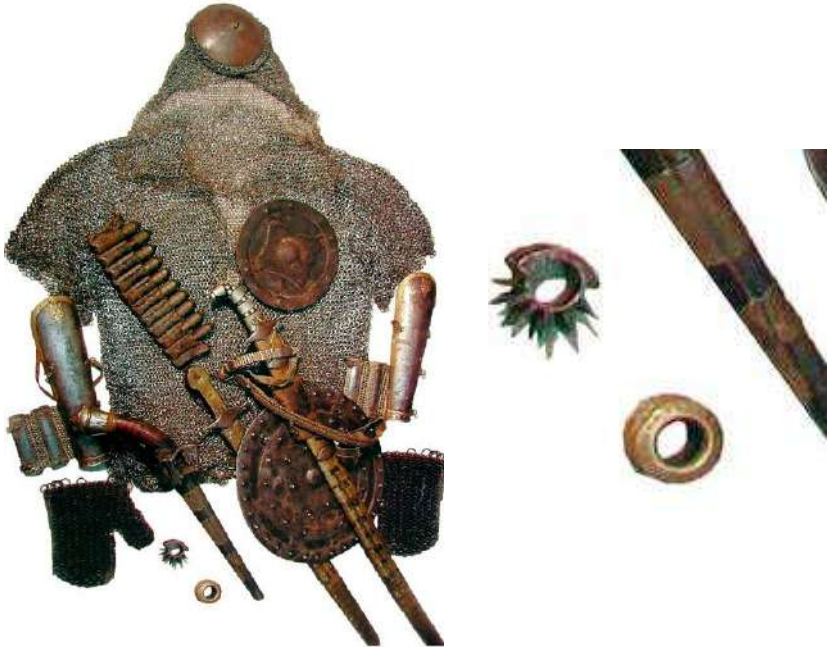

ცალ თითზე წამოსაცმელი ხევსურული სათითე საკმაოდ მრისხანე იარაღია მჭიდრო შერკინებაში. მორკინალი მას საკუთარი ხელწერისა და ოსტატობის შესაბამისად ირჩევდა და ალბათ ამ გარემოებით უნდა აიხსნას მისი ასეთი მრავალგვარობა.

მარტო ხევსურეთში მოძიებულია სათითის 12–ზე მეტი ნაირსახეობა. მის პოპულარობაზე ხალხური პოეზიაც მეტყველებს – “ხელზე ედვას სათითეი, მაღალ ქლიბით დაჭრილია, გადაუსვი–გადმოუსვი, დააჭრელას თორპილია”.

ხევსურულისგან განსხვავებით მთიულეთში ვხვდებით ორთითიან (საჩვენებელ და შუა თითზე წამოსაცმელ) “საჯიჯგველაებს”. თუკი ხევსურული სათითე უაღრესად შეუზღუდავია და რკალურ მოძრაობაზე გათვლილი, “საჯიჯგველას” პირიქით, ძირითადად “ჯიჯა”, სწორხაზოვან დარტყმებში ხმარობდნენ.

საინტერესოა თუშური ოთხთითა “ლაჯიები”. “ლაჯიად” ერთ–ერთი ხევსურული სათითეც იწოდება, ოღონდ იგი, თუშურისაგან განსხვავებით, ცალთითაა. ოთხთითა სათითე გვხვდება გურიაშიც.

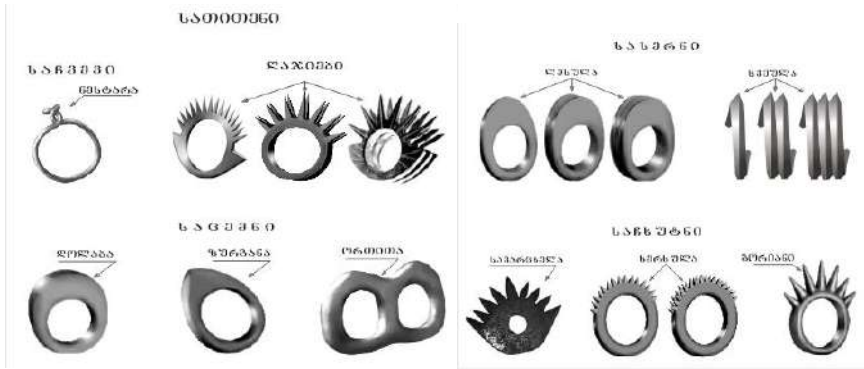

სათითე, გარდა საგანგებოდ მისთვის დამახასიათებელი ილეთებისა, იძლევა კრივის მრავალი დარტყმის, ასევე საჭიდაო ჩავლებისა და გდების გაკეთების საშუალებასაც. სათითეებისათვის დამახასიათებელია სწრაფი წრიული ან რკალისებრი მოქნევებით შეტევის წარმოება, რაც ამ უკანასკნელს ძალზე სხარტს, დამაბულსა და მოულოდნელს ხდის.

სათითეებით შერკინებისას ხშირია “ყვინვეები” – მოწინააღმდეგის შემტევი ხელის ქვეშ გაძრომა, “აფარებები” – წინამხრისა და იდაყვის, “ჩახვევები” – მკლავის შემტევ მკლავზე ჩახვევით ტეხვა, “მოყინწვები” – ჩლუნგითა და მაჯაგანით.

ამასთან, ხევსურები ადრეული ასაკიდან ეუფლებოდნენ ამ იარაღს, რისთვისაც არსებობდა საჩვევი სათითე – “ნესტარი”.

სათითე გვხვდება თითქმის მთელს კავკასიაში. თავის დროზე მას რაღაც საკულტო რიტუალში გამოყენებაც უნდა ჰქონოდა, რაზეც აშკარად მიუთითებს ზოგიერთი მათგანის ფორმა.

ხელნართული ორთაბრძოლის სახეობები

რკინება (ჭიდაობა)

“ქართული ჭიდაობა ისეთივე ეროვნული საუნჯეა, როგორც ფოლკლორი, ქართული სიმღერები, ქართული ხუროთმოძღვრება” - ნიკო კეცხოველი.

ათასწლეულთა განმავლობაში საქართველო იმდროინდელი სამყაროსათვის ფრიად ხელსაყრელი ბუნებრივი სავაჭრო დერეფანი თუ გზაჯვარედინი გახლდათ. ბედიც ეს იყო ჩვენი და უბედობაც, რადგან ამგვარ სიკეთეს ხარბი მტარვალის არაერთხელ აღუძრავს.

ამ გზებზე, ნაირგვარ საქონელთან ერთად, ცხადია ასევე ნაირგვარი ცოდნაც გადი-გამოდოდა. ხალხისა და დროის მდინარე მიწყვი ეზიდებოდა ამ ცოდნას და აქაურის გონებაც, ოქროს საწმისის დარად, კრებდა, ახალისებდა და ზოდებდად ქნიდა მას. ასე გახდა წინაპარი თავისი დროის მოწინავე საკაცობრიო გამოცდილების მოზიარე და შემოქმედთაგანი.

საბრძოლო ხელოვნებაც ერთი იმ ცოდნათაგანია, რომელსაც წინაპარი საუკუნეთა განმავლობაში ხვეწდა და ამდიდრებდა. ამის თვალსაჩინო გამოვლინებაა საოცარი ქართული ჭიდაობა.

შერკინების ეს სახეობა განსაკუთრებული პოპულარობით სარგებლობს ჩვენში. ქართველებმა ყველა საერთაშორისო სახეობა გაამდიდრეს თავისი ხელწერითა და ჭიდაობის განსხვავებული მანერით. შესაბამისად, არც ერთ სპორტულ სახეობაში იმდენი წარმატება არ მოუპოვებიათ ჩვენს სპორტსმენებს, რამდენიც ჭიდაობაში.

რაში მდგომარეობს ჩვენი მოჭიდავეების ასეთ წარმატებათა საიდუმლო? რამ შეაძლებინა მათ დაეპყროთ პრაქტიკულად ყველა მწვერვალი მსოფლიო ასპარეზზე? ამ მიღწევათა საფუძველი უძველესი და უნიკალური ფენომენი – ქართული (ქართლ–კახური) ჭიდაობა და მისი ნაირსახეობანი გახლავთ.

ყოვლად მიუღებელია ვარაუდი, თითქოს ჭიდაობა საქართველოში “მდაბიოთა სტილი” იყო. თუნდაც ეს ორი ისტორიული ფაქტია საკმარისი მის უარსაყოფად:

1048–50 წ. სელჩუკთაგან ძლეულ ბიზანტიელთა მოკავშირე, დიდი ფეოდალი ლიპარიტ ბაღვაში სულთან თორღულ ბეგის ტყვედ იქცა.

სომეხი მემატიანის მათე ურჰაელის ცნობით ლიპარიტს ტყვეობაში საგმირო საქმეები ჩაუდენია, რის გამოც, ორი წლის შემდეგ, სულთანმა იგი გაათავისუფლა და საჩუქრებიც უბოძა. ერთი ასეთი გმირობა ყოფილა ზანგ ფალავანთან დაჭიდება, რომელიც ლიპარიტს პაექრობისას მოუკლავს.

ჭიდაობის ამსახველი ფრესკა ალავერდის ტაძრიდან (XV ს.)

XVI საუკუნის მიწურულს სტამბულს მისიით მყოფი სამცხის ათაბაგი ყვარყვარე ჯაყელი სულთანმა მურადმა ოსმალთა ვრცელი იმპერიის უპირველეს ფალავანთან დაჭიდებაზე დაიყაბულა. შეტაკებისთანავე ყვარყვარემ შუაკაურით ბეჭებზე დასცა მეტოქე. ეს ისე უმაღლ მომხდარა, რომ მაცქერალნი ვერ მიძხვდარან და შერკინების გამეორება მოუთხოვიათ, მაგრამ ოსმალ ფალავანს ყვარყვარეს გამარჯვება დაუდასტურებია.

ამრიგად, ჭიდაობა ქართული საზოგადოების ყველა ფენაში იყო გავრცელებული და იგი არც ქართველ დიდგვაროვანთათვის გახლდათ უცხო ხილი და სათაკილო ზნე. მით უმეტეს, რომ ეს სახეობა საბრძოლო მომზადების განუყოფელი ნაწილი იყო და ნაკლებად ჰგავდა დღევანდელ გასპორტებულ ნაირსახეობას. XX საუკუნის დამდეგსაც კი იგი საბრძოლო შერკინება იყო, რაზეც ცხადად მეტყველებს ქვემოთმოყვანილი სტრიქონი აკაკის პოემიდან, რომელიც მან ნესტორ ესებუასა და კულა გლდანელის შერკინებას მიუძღვნა: “მივარდა, გულში ხელი ჰკრა, ბურთივით გააგორა...”

გასულ საუკუნეში ინტენსიურად წარიმართა ქართული ჭიდაობის “სამბოში” გადაქაჩვის პროცესი. შედეგად კი მივიღეთ, რომ მისგან ნასაზრდოებმა “სამბომ” (სამოობორონა ბეზ ორუჟია) დღეს მსოფლიო დაიპყრო და “წესგარეშე” შერკინებებში აშკარად დაადასტურა თავისი უპირატესობა. თვით “სამბოს” “მამას” – ხარლამპიევს არც უცდია ქართული ჭიდაობის როლის მიჩქმალვა. იგი ხშირად და ხაზგასმით აღნიშნავდა ქართული ჭიდაობის უპირატესობებს სხვა შერკინებებთან შედარებით.

საბედნიეროდ, XX საუკუნის ოცდაათიან წლებში ქართული ჭიდაობის მესვეურებმა შექმნეს მისი სპორტული ნაირსახეობა და ამ გზით შთამომავლობას შემოუნახეს იგი.

თვით ის ტრავმული ილეთებიც კი, რომელიც ჭიდაობის მიღმა დარჩა, ნაწილობრივ, თუნდაც აკრძალვის სახით, დაფიქსირდა წყაროებში და ახლა ფასდაუდებელ მასალას წარმოადგენს. ამასთან, რაკი ჭიდაობის ტრადიცია არ გაწყვეტილა, მრავალი აკრძალული ხერხი პარალელურად მოსდევდა მას და ჩვენამდეც მოატანა.

უნდა გვახსოვდეს, რომ თითოეული ასეთი ფანდი ერის მონაპოვარია და განსაკუთრებული ზრუნვის საგანი უნდა იყოს. თუ მისი აღწერა ზედმიწევნით ზუსტი არ არის, შესაძლებელია სამუდამოდ გაგვისხლტეს ხელიდან.

მაგალითად გვინდა მოვიყვანოთ ქართული ჭიდაობის მესვეურის ვაჟა ნუცუბიძის ერთი მონათხრობი: “ერთხელ, სამეგრელოში ყოფნისას, როცა ქართული ჭიდაობისთვის ადგილობრივ ფანდებს ვკრებდი, ერთი ხანდაზმული კაცი ნახტომში მომაფრინდა, წყვილი ფეხი გამომკრა მარჯვენა ფეხის გარჯლასა და მარცხენა ფეხის თემოზე და გულაღმა დამცა, თან მომაძახა – ეს არის ჩვენებური მოგორდიაო. ჩემი ხვეწნა–მუდარის მიუხედავად მან ეს ხერხი აღარ გაიმეორა. მას შემდეგ მრავალი წელი გავიდა. რამდენი არ ვეცადე, თითქოს აღვადგინე კიდეც, მაგრამ კაცის ასე მარჯვედ გაკოტრიალება ვერ შევძელი.”

ქართული საბრძოლო ხელოვნების პრაქტიკულობისა და ეფექტურობის ნათელი მაგალითია ქართული ჭიდაობის ამბავი - გასულ საუკუნეში საბჭოთა ძმური ერების ერთიანი ოჯახის იდეით ინტენსიურად წარიმართა ქართული ჭიდაობის “სამბოში” გადაქაჩვის პროცესი. შედეგად კი მივიღეთ, რომ მისგან ნასაზრდოებმა “სამბომ” (სამოლობრონა ბეზ ორუჟია) დღეს მსოფლიო დაიპყრო და “წესგარეშე” შერკინებებში აშკარად დაადასტურა თავისი უპირატესობა. საქართველოდან ცოდნის გაზიდვა მიმდინარეობდა მეთოდურად და ისეთი გულმოდგინებით, რომ ჩანს ამის მოქმედმა ჩვენზე უკეთ უწყოდა, თუ რა საგანძურთან ჰქონდა საქმე. მიზეზი ქართული ჭიდაობის ფასეულობა გახლდათ, საბაზი კი, ჩვენ მაშინ ერთი ქვეყანა ვიყავით და მიზანიც საერთო იყო – საბჭოთა კავშირს საუკეთესო საბრძოლო სისტემა უნდა ჰქონოდა.

ჭიდაობებს შორის საუკეთესო სახეობად თავისი ტექნიკითა და სიმარტივით, უნდა მივიჩნიოთ „ჩოხიანი“ ქართული ჭიდაობა. ილეთების არც თუ ისე დიდი არჩევანი (დაახლოებით, 12–16), მაგრამ მათი ოსტატური კომბინირება, სისწრაფესთან და ხერხების მრავალფეროვნებასთან ერთად ქმნის შესანიშნავ სანახაობას ორთაბრძოლის პროცესში.

ქართული ჭიდაობის ფენომენზე ასევე ნათლად მეტყველებს ძიუდოში და სხვადასხვა ჭიდაობის სახეობებში ქართველი სპორტსმენების მიღწევები მეოცე საუკუნის მეორე ნახევრიდან დღემდე.

რკინების (ჭიდაობის) ნაირსახეობანი

უმველესი დროიდან საქართველოს ყველა კუთხეში არსებობდა ჭიდაობის ადგილობრივი ნაირსახეობანი, რომლებმაც, ნაწილობრივ, ჩვენამდეც მოაღწია, თუმც კი, უმეტესობა დაკარგვის ზღვარზეა მისული.

მართალია, ქართლ–კახური ჭიდაობის სკოლამ თავისი სიმდიდრითა და დახვეწილობით დიდი სამსახური გასწია, მაგრამ მოზარდის ფიზიკური განვითარების თვალსაზრისით კუთხური სახეობანი ასევე უაღრესად საინტერესო და მნიშვნელოვანია.

ამავდროულად ეს სახეობანი ამა თუ იმ კუთხის კულტურისა და ტრადიციის ნაწილია და, ამდენად, მათი დაკარგვა დიდი დანაკლისი იქნება ჩვენი ერისათვის.

შემორჩენილია ერთი ცნობა, რომელიც საინტერესოდ წარმოაჩენს ცნობილ ფალავანს კულა გლდანელს: მას თურმე საგანგებო ჭიდაობა გაუმართავს, რათა ახალგაზრდა ვაჟა–ფშაველასთვის საზღვარგარეთ სასწავლებლად წასასვლელი ფული მოეგროვებინა.

სადღესოდ, მკვლევართა ჯგუფების მიერ საქართველოს სხვადასხვა კუთხეში მოწყობილ ექსპედიციებსა და წყაროებში მოპოვებული მასალის შეჯამებით, გამოიკვეთა ჭიდაობის რამდენიმე კუთხური ნაირსახეობა. მათ შორის გვხვდება ისეთებიც, რომლებიც აქამდე არ

იყო აღწერილი, ხოლო ზოგზე კი მხოლოდ ზედაპირული ცნობები მოგვეპოვებოდა.

ესენია: ქართლ-კახური – “მაჯურა”, “ცალხელა”, “მკერდაობა”, მთიულური – “ილილორა”, გურული – “ჭედობა” (“ტეკობა”), მეგრული – “რკინება”, იმერული – “საბეჭურიდან ჭიდაობა”, ხევსურული – “მომ და მომ” და “მუქასრისა”, რაჭული – “ლოჯური” (წელის არეში ჩავლებით), და “ხაცური” (ხელჩაკიდებით), სვანური – “ლიბურძგვალ”, “ლიჯირთიელ” და “ლიბრგიელ”, ინგილოური, მესხური, “ლორული” (პარტერში ჭიდაობა), “მკლავმობით”, “ხრინკული” (ფეხწამოდებით) და სხვანი.

ეს შერკინებანი იმდენად დახვეწილია და სანახაობრივი, რომ დამოუკიდებელ სახეობად არსებობის სრული უფლება აქვთ, მაგრამ თუ “ხარდიორდას” სულხან-საბასეულ განმარტებას გავიხსენებთ, საჩინო ხდება, რომ შეზღუდული რკინება უმთავრესად მებრძოლის დგინების (მომზადების დონის განსაზღვრის) შემადგენელი სავარჯიშო-საჩვენებელი სახეობა უნდა ყოფილიყო.

ქართული (სვანური) ჭიდაობა “ლიბურგიელ”.
ფანდი “გდება ხელებით ლოჯური ჩაქვლებით”.

ამავე დროს გურული, რაჭული და ხევსურული ძალისმიერი რკინებების გულდასმით გაჩხრეკას მივყავართ იმ დასკვნამდე, რომ ამ სახეობებს მებრძოლისათვის ძლიერი და ხანგრძლივი ჩეხვითი მოძრაობების უნარი უნდა გამოემუშავებინა, ანუ ისინი ასაკით ხმალზე უხნესია.

შერკინებათა აღსაწერად ყველაზე მოსახერხებელი აღმოჩნდა საგანგებოდ შემუშავებული ხერხი, რომელსაც პირობითად შესაძლოა ეწოდოს “შრეული დალაგება”. ამ ძირითადი ღერძის გარდა თითოეული სახეობა, არსებითი თავისებურებებიდან გამომდინარე, საგანგებო მიდგომას საჭიროებს და ეს ცალკე განხილვის საგანია.

სახეობის აღწერა შეიძლება დავყოთ შემდეგ საფეხურებად:

1. – კეთდება აღწერა, თუ როდის და სადაა მოპოვებული საბაზო ინფორმაცია, რა არის ამ სახეობის ძირითადი მახასიათებელი (შედარებითი ანალიზი), რა ღირებულება აქვს მას კულტურული, ეთნოგრაფიული თუ ფიზიკური განვითარების კუთხით, როგორია ამჟამინდელი გამოყენების სავარაუდო არე;
2. – ჯგუფდება საჭირო ტერმინები სათანადო განმარტებებით;
3. – განისაზღვრება ჩაცმულობა;
4. – დგინდება შერკინების წესები;
5. – სქემატურად გამოისახება შეტევების ველი ილეთის, აგრეთვე ილეთის დამხმარე საშუალებათა (საფრთხოლი, საცდური ანუ ცრუმოდრაობა და მისთანანი) აღწერითა და დასახელებით;
6. – შემდეგი შრე წარმოადგენს თავდაცვის ველს ილეთებისა და დამხმარე საშუალებათა (არინი, დაღალატება და სხვანი) აღწერითა და დასახელებით;
7. – შემდეგი შრე კონტრილეთზე შემტევის რეაგირების აღწერაა და ასე შემდეგ (ზოგიერთ ილეთზე მოძიებულია რამდენიმე გაგრძელება და ასევე განვითარების რამდენიმე შრე).

გარდა ამისა, თითოეული ილეთის სრულყოფილი აღწერისთვის საჭიროა მისი განვითარების დინამიკის ამსახველი რამდენიმე ფოტო (ფანდის სირთულის მიხედვით).

ამ პრინციპით ამჟამად მიმდინარეობს პირველი სანიმუშო ვარიანტის - „მაჯურა ჭიდაობის“ მოწესრიგება

ზემოთ ჩამოთვლილ კუთხურ სახეობათა შესახებ ჩვენს ხელთ არსებული ინფორმაცია მხოლოდ მათი ზოგადი აღწერის საშუალებას იძლევა, ხოლო მოწესრიგება დამატებით მასალას და საკმაოდ დიდ დროს მოითხოვს.

ამჯერად შესაძლებელია მეტ-ნაკლებად დასრულებული სახით წარმოვადგინოთ კახეთში, მთიულეთსა და იმერეთში მოძიებული

ჭიდაობები, რომელთა გავრცელების არეალიც იმდენად ფართოა, რომ შეგვიძლია ისინი ზოგადქართულად ჩავთვალოთ. ესენია შეზღუდული ჭიდაობის ნაირსახეობანი: “მაჯურა”, “ცალხელა”, “მკერდაობა” ანუ მუცლით ჭიდაობა და “ღორული” (პარტერში ჭიდაობა).

მაჯურა

სავარაუდოა, რომ მას იმხანად გარკვეული სარიტუალო დანიშნულებაც უნდა ჰქონოდა. “მაჯურა” ჭიდაობა მიმდინარეობს ცალი ხელით, ჯერ მარჯვენით, შემდგომ მარცხენით. მოწინააღმდეგეები დგებიან ერთმანეთის წინააღმდეგ და ხელს ართმევენ. ამ დროს მეორე ხელი უკან, წელზე უნდა იყოს მიდებული და მისი ხმარება აკრძალულია. ხელის წინ გადმოტანა მხოლოდ დაცემის მომენტშია დასაშვები (დაშავების თავიდან ასაცილებლად).

მოჭიდავეს უფლება აქვს, ხელის გაუშვებლად, ილეთის უკეთ გაკეთების მიზნით, ჩავლების პოზიცია შეცვალოს. სხვა არავითარი აკრძალვა ამ ჭიდაობაში არ არსებობს. დასაშვებია ნებისმიერი ილეთი ფეხსა თუ ხელზე (მაჯიდან ხელგაუშვებლად). მოძიებულ ილეთთაგან ზოგიერთი არც ერთ სხვა ორთაბრძოლაში არ გვხვდება.

“მაჯურაში” გამოიყენება: “ცერულები”, “ნამგალები”, “მოცელვები”, “ფეხდაბიჯებები”, “შუაფეხი”, “ჩახვეულები”, “სარმები”. ხელის გაუშვებლად კეთდება “კისრულები”, “მხარჩადგმულები”: “წინდაქაჩვით”, “მაჯის გატეხვით”, “მკლავჩატეხვით”. დაშვებულია ცერით მოწინააღმდეგის ცერის ჩატეხვა – “ცერჩატეხილი”. უმეტესობა ილეთებისა სრულდება მაჯის ან მკლავის ჩატეხვით.

სრულდება აგერეთვე “გადავლებულები”, “გრეხილები”, ძლიერ ტრავმატულია ეგრეთწოდებული “გატეხილები”, რომლის დროსაც მიმდინარეობს ზედა კიდურის სახსრების ტეხვა სხეულის სხვადასხვა ნაწილზე მიბჯენით. ამის მიხედვით არსებობს: “მხარზე გატეხილი”, “შუბლზე გატეხილი”, “მკერდზე გატეხილი” და “ქედზე გატეხილი”.

ყველა ილეთისა და თავისებურების აღწერა შორს წაგვიყვანს, რადგან “მაჯურა” ჭიდაობა ძალიან მდიდარია ილეთებით და, შესაბამისად, მეზრძოლის მომზადების საუკეთესო სისტემას წარმოადგენს. ეს ჭიდაობა, სხვა ყველაფერთან ერთად, უპირველეს ყოვლისა, აწვითარებს მაჯის სიძლიერეს, რომელიც მარტო შიშველი ხელით ბრძოლისას როდია აუცილებელი. სწორედ მაჯის სიძლიერეზე იყო დამოკიდებული ხმლის, ან სხვა ცივი იარაღის ოსტატური ხმარება.

ც ა ლ ხ ე ლ ა

ჭიდაობა, როგორც დასახელებიდან ჩანს, ცალი ხელით წარმოებს. მასში, ისევე როგორც “მაჯურაში”, მეორე ხელის გამოყენება აკრძალულია და მოჭიდავეს, დაცემის მომენტის გარდა, მისი წინ გამოტანის უფლება არ აქვს. “ცალხელაში” გამოიყენება ყველა ილეთი, რაც ჩვეულებრივ ჭიდაობაშია მიღებული, მაგრამ რაკილა ცალი ხელით სრულდება, მათ თავისებური ელფერი შეიძინეს.

შემორჩენილია “ცალხელას” ერთ–ერთი ილეთის – ცალი ხელით “ჩახტომილი კისრულის” საუკუნის წინანდელი ფოტო. ამ ჭიდაობაში, ჩვეულებრივ, მიღებული იყო “მოგვერდები”, “ცერულები”, “კისრულები”, “ჩახვევები” და სხვანი.

გარდა ამისა, გამოიყენებოდა “ფეხდაბიჯებები”, “მოყინწვები”, “წინამხრით მიბჯენები” და “ჩატეხვები”.

მკერდაობა

ეს შერკინება, ილეთებითა და ბრძოლის წარმოების წესებით, პრინციპულად განსხვავდება ზემოთ აღწერილ სახეობათაგან და, საერთოდ, ყველა ქართული ორთაბრძოლისაგან.

ამ ჭიდაობაში ორივე ხელს უკან იწყობენ და აქედან გამომდინარე წინიდან ყოველგვარი ჩავლება გამორიცხულია, მაგრამ მოჭიდავეს, თუკი ხელსაყრელი მდგომარეობა შეექმნება, შეუძლია ზურგსუკან დაწყობილი ხელების ჩავლება და შესაბამისი ილეთის გაკეთება. ასევე დაშვებულია, ილეთის შესამზადებლად, თავით ან მხრით დაჯახება მოწინააღმდეგის მკერდზე ან მუცელზე.

ამ ჭიდაობის თავისებურება კიდევ ისაა, რომ თითქმის ყველა ილეთი ფეხებით სრულდება. როგორც ცნობილია, ქართული ჭიდაობა მდიდარია ასეთი ილეთებით, მაგრამ მკერდაობაში გვხვდება ბევრი ისეთიც, რომლებიც სხვა ქართულ ჭიდაობებში არ გამოიყენება: “მუხლჩადგმულები”, “ზარდაყზე დაბჯენები”, “ჩერანჩატეხილები”.

როგორც ვხედავთ, ეს სამივე სახეობა მდიდარია ილეთებით და, როგორც ჩანს, გამოიყენებოდა გარკვეული მოძრაობების დასახვეწად და კუნთების შესაბამისი ჯგუფის განსავითარებლად, ასევე მეზრძოლთა მოსამზადებლად საგანგებო შემთხვევაში (დაჭრის ან ტყვედ ჩავარდნის) სამოქმედოდ.

უხელოდ ან ცალი ხელით ჭიდაობა მორკინეს აიძულებს მეტი ყურადღება გაამახვილოს ფეხებისა და ტანის გამოყენებით ილეთის ჩატარებაზე. ეს კი ხვეწს მის მდგრადობას და ბრძოლისუნარიანობას.

ამდენად, ამ ორთაბრძოლებს დღესაც დიდი გამოყენებითი ღირებულება აქვს.

პრივი

ქართული კრივის უძველესი წარმოშობა არქეოლოგიური მასალითაც დასტურდება – ვანის ნაქალაქევაში ნაპოვნია ძვ. წ. I–II სკ–ის ქანდაკების ფრაგმენტი – მოკრივის მარჯვენა ხელი ტყავის უთითო ხელთათმანით, ლითონის აბზინდებითა და მაჯაზე დახვეული თასმით.

ეს არც არის გასაკვირი, რადგან კრივი იმთავითვე უმნიშვნელოვანესი სამხედრო დისციპლინა იყო. შემდგომშიც მრავალი ისტორიული და ლიტერატურული წყარო ეხება კრივის თემას, ხოლო სულხან–საბას ლექსიკონი ფრიად უნიკალურ ინფორმაციას გვაწვდის ამ კუთხით.

საინტერესოა თვით ამ ტერმინის წარმომავლობაც.

სავარაუდოა, რომ დასახელება ნაწარმოებია კვრა–კრვა ზმნიდან. კრიობა ამ შემთხვევაში კვრათა ერთობლიობას ნიშნავს, კვრა კი ძველად დარტყმის მნიშვნელობით იხმარებოდა.

კრივის პოპულარობაზე ჩვენში მეტყველებს მის სახეობათა მრავალფეროვნება: მესხური თათმანიანი, თუშური “მუშტა’ობა”, ხევსურული სათითებებიანი, მეგრული მუშტი–კრივი ხეზე, წყალში ჯგუფური მუშტი–კრივი, რაჭული წიხლაობა, მოხევური წიხლაობა, სვანური “ლაღამის კრივი”, “ლივიმდიელ” (წიხლაობა) და “ლიჯგუბილ” (ხელით), “სალდასტი კრივი”, “არეული კრივი”, ქალაქური “მუშტი–კრივი”, “ხრიდოლი კრივი” და სხვანი.

სხვათა შორის, ქალაქური კრივის ნაირსახეობა გახლდათ ყარაჩოდელთა კრივი, რომელშიც დარტყმები რიგრიგობით კეთდებოდა, აფარებისა და უკუილეთის გარეშე. ეს, რასაკვირველია, მიანიშნებს მორბილებისა და დარტყმის ჩაქრობის ცოდნაზე, რაც ამ

სახეობის უდიდეს კულტურაზე მეტყველებს და განსაკუთრებული კვლევის საგანია.

მემატიანემ საინტერესო ცნობა შემოგვინახა საბრძოლო შერკინებაში კრივის გამოყენების შესახებ. მარაბდის ბრძოლაში “ბატონმა თეიმურაზ დაამტვრია ყოველი საბრძოლო იარაღი და აღარა შემორჩენოდა რა, ბეჭდებიცა დაემტვრია მუშტის ძგერებით”.

XIX სკ-ის ქართველი ისტორიკოს-ეთნოგრაფის ივ. გვარამაძის ცნობით მესხეთში, სათალასა და მუსხის მიწებებში, გამართული იყო სარბიელი, სადაც სამი წლის განმავლობაში წარმოებდა დგინება. აქ შერჩეული “თავ-გმირები” მეოთხე წელს ვანის მთისკენ, ცხრაწყაროს დაიყრიდნენ თავს საქვეყნო შეჯიბრებაში თავის გამოსაჩენად. ასევე სამ წელს მიმდინარეობდა დგინება სოფელ ერკოტაშიც და მეოთხე წელს აქ შერჩეულნიც ცხრაწყაროს მიაშურებდნენ. შეჯიბრი თითბრით მოჭედილ ტყავის თათმანიან კრივიშიც (!) ტარდებოდა.

კრივში ჯგუფური შერკინება განსაკუთრებით პოპულარული ყოფილა ქუთაისში. აქაურები წინასწარი დათქმით გადიოდნენ “თეთრი ქვების” მიდამოებში და, თამამად შეიძლება ითქვას, რომ გახურებულ თავთაფანაში პირდაპირ “თავით ეშვებოდნენ”, რადგან უნიკალური “თაურები” ერთ-ერთი მშვენიერაა ქუთაისური კრივისა.

მკვლევარ ვ. სიდამონიძის ცნობით გუნდურ კრივში, რომელიც ჩვენში უფრო გავრცელებული იყო, “მონაწილეობდა ხუთიათასამდე კაცი, თუ მეტი არა”.

რუს ხელისუფალთა მიერ კრივის აკრძალვამდე, თბილისში, დაახლოებით 1802–06 წლებში, მთავარმართებელ პავლე ციციშვილის თაოსნობით გამართულა დიდი შერკინება კრივში (ხის ხმლებისა და შურდულების გამოყენებით).

ამ შერკინების ხატოვანი აღწერა შემოგვინახა მისი თვითმხილველისა და მონაწილის დავით ბებუთაშვილის მოგონებამ. ამ წყაროს თანახმად ყვენობა ყველიერის ორშაბათს დილაადრიან იწყებოდა.

სიონის ტაძართან ორ ნაწილად იყოფოდა ქალაქი – ჩრდილოეთ და სამხრეთ მხარეებად.

ასევე საყურადღებოა, რომ კრივი, ანუ შეიარაღებული ორთაბრძოლა, “ყეენობის” ფინალი იყო, მანამდე კი მხარეები ჩვეულებრივი საბრძოლო სცენარის მიხედვით მოქმედებდნენ: მიმდინარეობდა დაზვერვა, მდგომარეობის შეფასება და მოქმედების დაგეგმვა, მოსყიდვა–გადაბირება, ცრუ ინფორმაციის შესაღება, მოლაპარაკებები და მისთანანი.

შემონახულია აგრეთვე ფრიად საინტერესო მოგონება თელავში, XIX სკ–ის 80–იან წლებში გამართული გუნდური კრივობის შესახებ (ეს მონათხრობი, ვ. სიდამონიძის აზრით, იმდროინდელ ჟურნალისტს ალექსანდრე დოდაშვილს უნდა ეკუთვნოდეს):

“პატარა ქალაქ თელავში ჩვენს დრომდის იმართებოდა კრივები ზამთრობით. კრივები იწყება ნოემბერში და თავდება იმ დროს, რომელსაც აღმოსავლეთ საქართველოში “ყეინობას” უწოდებენ.

კრივის დროს მთელი თელავი ორ ბანაკად იყოფა: ერთს მხარეს შეადგენს თელაველები, მეორეს ძველი გალავნელები, რომლებიც რიცხვით ექვსჯერ მაინც მომეტებულნი არიან თელაველებზე; მაგრამ თელაველების სიმამაცე, ხელოვნება, ერთობა და მუშაობისაგან შეძენილი ძალ–ღონე უფრო ხშირად სძლევენ ხოლმე ძველგალავნელთ. ყოველთვის თელაველნი რჩებიან ხოლმე გამარჯვებულნი, თუ თვითონ მოკრივეს სამი მოწინააღმდეგის მეტი არ ებრძვის, ე.ი. თუ ოც თელაველზე სამოცი ძველი გალავნელი მეტი მაინც არ არის.

ეგრეთი ცოტასაგან გამარჯვება ბევრზედ, მამაგონებს პატარა საქართველოსა, რომელიც ხშირად სძლევდა, ამარცხებდა და ჟლეტდა თავის მრავალრიცხოვან და უთვალავს მტრებსა. სპარსთა, ოსმალთა, თათართა და სხვათა”.

კრივი აქაც ნაცნობი სცენარით ვითარდება: ჯერ პატარა ბიჭებს დააჯახებენ ერთმანეთს. მათ თავს დასტრიალებს შედარებით მოზრდილი წყვილი – “მოთამაშენი”. შემდეგ თავად ეს წყვილი იწყებს

კრივს, შემდეგ მათი “მოთამაშენი” და ასე, ვიდრე ხალხი საკმაოდ არ შეიკრიბება.

ამის შემდეგ ხმაური მცირე ხნით ნელდება. ამ დროს მოკრივენი მოწინააღმდეგის ბანაკს ზვერავენ და მდგომარეობას აფასებენ. დაზვერვა ხშირად რამდენიმე საათს გრძელდება.

ძირითადი შეტაკება დაბინდებისას იწყება – ორ ბანაკად გაყოფილი მოკრივენი ჩოხაგახდილნი ელიან ნიშანს. თავ მოკრივეებს კი ჯერაც არ გაუხდიათ.

კიდევ ერთი ნაწყვეტი ა. დოდაშვილის მოგონებიდან: “საზოგადოდ უნდა ვთქვათ, რომ მოკრივენი დიდ მოხერხებასა და გამჭრიახობას იჩენდნენ კრივში. თუ მხარეს მოხერხებული ადგილი უკავია, მოწინააღმდეგე თუნდაც სუსტი იყოს, მაინც არ დაეცემიან და ცდილობენ მოატყუონ იგინი სამი–ოთხი კაცის ჩაგზავნით კრივში.

გარდა ამისა, მრავალგვარ ხერხს ხმარობენ კრივში, ასე რომ შეიძლება დიდი ღონის მქონე კაცი სულ პატარა და უღონოსაგან იცემოს და დამარცხდეს.

კრივი ბევრ თელაველს პურივით მოშივდება ხოლმე და კრივის დროს ზოგიერთი მოხუცებული პატიოსანი კაცები ათრთოლდებიან და აკანკალდებიან ხოლმე კრივის დანახვაზე”.

მუშტი–კრივი თბილისს მე–19–ე საუკუნის ბოლომდე შემორჩა, როგორც ქალაქელთა ერთ–ერთი უსაყვარლესი გასართობი და თუ უწინ მხოლოდ ყველიერის კვირაში იმართებოდა, თანდათან დამაგვირგვინებლად იქცა ყველა დღესასწაულზე, სადაც ხალხი მრავლად იკრიბებოდა და ყველას შეეძლო გამოეცადა თავისი უნარი. კრივს უამრავი მაყურებელი ჰყავდა.

კრივობდნენ უქულოდ, გულგაღელილნი, ჩოხის კალთა აკრეფილნი, ახალუხისამარანი. მსაჯი ცხენზე მჯდომი უძღვებოდა შერკინებას. მოკრივენი რამდენიმე რიგად იდგნენ ასაკისა და სიძლიერის მიხედვით. ი. გრიშაშვილის აღწერით კრივობას მცირეწლოვნები იწყებდნენ, შემდეგ ყმაწვილები ჩაერთვებოდნენ, ბოლოს კი ცოლშვილიანი მამაკაცები ცდიდნენ თავიანთ ოსტატობას.

ხშირად ქომაგებიც ხელჩართულ ბრძოლაზე გადადიოდნენ. ამ დროს ხის ხმლებსაც იყენებდნენ ხოლმე. ხანაც საქმეში ერეოდა ყველაფერი, რაც კი ხელში მოხვდებოდათ. კრივის შემდეგ მონაწილენი აბანოში მიდიოდნენ და ქისით იამებდნენ დაჟეჟილ სხეულს.

ერთ–ერთი ასეთი შეტაკების შემდეგ რუსულმა ხელისუფლებამ აკრძალა ეს სანახაობა, რასაც ხალხის დიდი უკმაყოფილება მოჰყვა. შემოინახა მეფის ნაცვალ ვორონცოვის შუამდგომლობა ამ აკრძალვის გაუქმების თხოვნით, სადაც იგი წერს :

“–ეს იყო გასართობი და სამხიარულო ყველასათვის, დაწყებული სამეფო გვარეულობით და თავადაზნაურობით, დამთავრებული უბრალო ხალხით... მუშტი–კრივის მთლიანად აკრძალვა არა მარტო ქალაქის შიგნით, არამედ მის გარეთაც დააღონებს აქაურ მოსახლეობას, რომელზეც შვილიდან შვილზე გადმოდიოდა ეს მათი საყვარელი გასართობი, ასე მჭიდრო კავშირში რომ არის ხალხის ხასიათთან, მათ გმირობასთან, რაც ესოდენ დამახასიათებელია ქართველთათვის და აქცევს მათ ბრძოლისუნარიანად თავიანთი საზღვრების დასაცავად”.

ამ ბარათის შემდეგ მთავრობამ ისევ დაუშვა მუშტი–კრივი, ოღონდ ქალაქგარეთ, კვირაცხოვლის ეკლესიასთან.

არეული კრივი

ზემოთ ჩამოთვლილ სახეობათაგან ამ დროისთვის შედარებით უკეთ არის დამუშავებული “არეული კრივი”. იგი ძირითადად თბილისში, თელავსა და გორში იყო გავრცელებული და იმართებოდა როგორც

წყვილებს, ისე ჯგუფებს შორის სხვადასხვა დღესასწაულებზე (“ბერიკაობა”, “ყენობა” და სხვ.).

“არეული კრივი” ორთაბრძოლის რთული სახეობაა. იგი უხვად არის დაყურსული ხელჩართული ბრძოლის ხერხებით. ორთაბრძოლა წარმოებს როგორც ზედა, ისე ქვედა კიდურებითა და თავით, დამატებით კი იხმარება ჭიდაობის მტკივნეული ილეთები: ტეხვებით გდება, მიყინწვა, გაკავება და მისთანანი. შერკინება მიმდინარეობს დანებებამდე ან გალახვამდე. პაექრობა იმართებოდა წინასწარი გარიგებით. ხშირად ფულოსაც კი კრებდნენ (დასახიჩრების შემთხვევაში სამკურნალოდ).

სამხედრო დანიშნულების გუნდური თამაშობანი

თამაშების, როგორც მოსახლეობის საბრძოლო მზადყოფნის და განსაკუთრებით მოზარდი თაობის ფიზიკური და ზნეობრივი წრთობის უნიკალურ საშუალებას ბევრმა ქართველმა სასიქადულო მამულიშვილმა და მკვლევარმა მიუძღვნა მხატვრული-ლიტერატურული ნაწარმოებები, თუ ისტორიული-ეთნოგრაფიული და სამეცნიერო ნაშრომები, მათ შორის: ივ. ჯავახიშვილი, ნ. ბარდაველიძე, ვ. ელაშვილი, ზ. შერაზადაშვილი და ა.შ. განსაკუთრებით აღსანიშნავია შუა-საუკუნეების არჩილ და თეიმურაზ მეფეების ლიტერატურულ-ეთნოგრაფიული თხზულებები: „საქართველოს ზნეობანი” და „დღისა და ღამის გაბაასება”.

თამაშობებზე შესანიშნავად წერს აკაკი წერეთელი თავის ავტობიოგრაფიულ მოთხრობაში “ჩემი თავგადასავალი”: – “ქართველების ოდენა სხვადასხვაგვარი სათამაშო თითქმის არც ერთს ხალხს არა აქვს და ყოველგვარი სათამაშოც უთუოდ ისეთია, რომელიც ჭკუა-გონებასა და სხეულს წვრთნის, ავარჯიშებს”.

”...აბა რომელი “გიმნასტიკა” შეედრება მას (ბურთაობას)? ბურთაობის დროს თვალი, ფეხი, ხელი, თავი, ტანი და ყველაფერი თანასწორად ექვევა სიმარდეს”.

ვაჟა-ფშაველა თავის ნაწარმოებებში ხშირად აღგვიწერს ფშაურ თამაშობებსა და მათ მნიშვნელობას ბავშვების აღზრდაში.

“მთელი თამაშობები, - ამბობს ვაჟა, - რომლითაც დღეს ბალები ერთობიან, წარსული კაცობრიობის სურათებია. დღეს, ერთს დროს ცხოველი მოვლენა, სათამაშოდ გადაქცეულია...

... ეს თამაშობანი შემოულიათ მაშინ, როცა ერთი ერი მყუდროდ ატარებდა ცხოვრებას, მაგრამ ცხოვლად ედგა თვალწინ სურათები გუშინდელის ომისა, ძარცვისა და რბევისა”.

გუნდური თამაშობები არის მოვარჯიშის გაწაფვის და საბრძოლო მომზადების მნიშვნელოვანი საფეხური, რადგან ისინი ხელს უწყობენ შეთანხმებული და გუნდური მოქმედების უნარების განვითარებას. ჩვენი ტრადიციული სახეობები საკმაოდ მდიდარია ამგვარი თამაშებით და შესაბამისად, მათი კვლევა ჩვენი გუნდის ერთ-ერთი უმთავრესი მიმართულებაა.

საინტერესოა, რომ გადმოცემის სახით შემორჩენილია გუნდური კრივი და ჭიდაობა სვანეთში, ლიმურყვამალის დღესასწაულზე, აგრეთვე გუნდური უხელო ჭიდაობა რაჭაში, ყვენობა, რომელშიც კრიობის და ჭიდაობის გარდა ჩართული იყო ქვის სროლა და ხის ხმლებით შერკინებები.

ძველი წყაროები საინტერესო ცნობებს გვაწვდიან ამგვარ თამაშობათა პოპულარობაზე.

... იმხანად თამარის კარს შირვანისა და რანის დიდებულნი სტუმრობდნენ. მათი თავკაცი, ამირ-მირმანი ქართველთა თამაშობით დიდად არ აღფრთოვანებულა, რის გამოც გამოწვევა მიუღია. “ისლემელნი, დაჯერებულნი თავის მეცადინეობისანი, და მძლებრძოლნი, მსწრაფლ იძლიენეს დავით მეფისა და მისთა მოყმეთაგან და შეიქცეს ძლეულნი და მჭმუნვებლნი”.

საბედნიეროდ, ჩვენამდე მრავალმა თამაშობამ მოატანა, თუმც კი ძლიერ სახეცვლილმა, თუმცა მათში კვლავაც იკითხება უძველესი დანაშრევები.

ლ ე ლ ო - ბ უ რ თ ი

ეროვნულ სახეობათა შორის განსაკუთრებით აღსანიშნავია გუნდური თამაშობა “ლელი-ბურთი”, რომელიც დღეისათვის დასავლეთ საქართველოში, კერძოდ კი გურიაში შემორჩა.

არცერთი დიდი დღესასწაული არ ჩაივლიდა ისე, რომ ეს თამაში არ გამართულიყო. მასში აქტიურად მონაწილეობდნენ ხანშიშესულნი და თვით მოხუცებულებიც კი.

თვით სახელი “ლელი” შესაძლოა შუმერული მზის ღვთაება “ლილ”-იდან მოდიოდეს (გაიხსენეთ სვანური “ლილეოც”) და მზის ღვთაებისადმი მიძღვნილი უძველესი რიტუალი იყოს.

გაზეთ “დროების” (1882 წ. #74) ცნობით: “კულაშში თავად მიქელაძეების თაოსნობით გამართულ ლელობურთში 1500 ქვეითი და 500 ცხენოსანი მონაწილეობდა... მჭვრეტელნი, რასაკვირველია, ათი ამდენი იქნებოდა”.

საინტერესოა აგრეთვე 1890 წელს გაზეთ “ივერიაში” აღწერილი ამბავი, რომელიც ცხადჰყოფს, თუ რაოდენ შეურიგებელნი იყვნენ წინაპრები რუსეთის მიერ თავსმოხვეულ წესებთან:

– “ბათომი: აღდგომის კვირაში სასიამოვნო დარები იყო. კვირაცხოვლობის დღეს აქაური ქართველობა შეიკრიბა კახაბერის მინდორზე და დაიწყეს ბურთაობა. მაყურებლადაც ბევრნი იყვნენ მოსულნი...”

როცა პირველად გამოვარდა ბურთი, მოვიდა ბოქაული ყაზახებით და სთხოვა ხალხს, მომეცით ბურთი, უფრო შუა ადგილას ავაგდებო. ბურთი მისცეს. მან ბურთი ყაზახებს გადასცა და პოლიციამი წააღებინა: ბურთის თამაში არ შეიძლება, აკრძალულიაო.

ხალხმა სხვა ბურთი იყიდა და ახლა ის ააგდო. მოვიდა მასუკან პოლიციის უფროსი და დაუშალა ხალხს ბურთაობა. მან მოიყვანა ცეცხლისმქრობელნი ცეცხლის ქრობის მოწყობილობით და უბრძანა გაწუწუთ ხალხი და დაიშლებათ. ხალხს ხუმრობა ეგონა გაწუწვა თავისი და ჟივილ-ხივილით მისცვივდნენ ცეცხლის მქრობელთ, რომ წაერთმიათ მაშინები და ახლა ისინი გაეწუწათ.

ამ ბლარძუნობაში სულ ერთიანად წახდა მაშინები და თვით პოლიციის უფროსსაც ატკინეს თვალი. ბოლოს ამ ვაივაგლახმა სამხედრო გუბერნატორის თანაშემწემდინაც მიაღწია. თანაშემწემ დ. ერისთავმა უბრძანა პოლიციის უფროსს, რომ ხალხს ჩვეულებადა აქვს ბურთის თამაშობა და ნუ დაუშლითო.”

ლელო-ბურთის თამაშისადმი ჩვენს ერში სიყვარული დღემდე არ განელეზულა. გურიაში სოფელ შუხუთში, ყოველწლიურად აღდგომის დღესასწაულზე იმართება “ლელო-ბურთი”.

შუხუთის ლელოს ბურთი 16-დან 18 კილომდე იწონის, ის საქონლის ტყავისგან იკერება, შემდეგ სილითა და ნახერხით ივსება. მოკერვამდე, ბურთში ღვინოს ასხავენ.

თამაშში ზედა და ქვედა შუხუთის მაცხოვრებლები მონაწილეობენ. ლელობურთის არეალი შუხუთის ცენტრიდან, აქეთ-იქეთ, 400-400 მეტრს მოიცავს, რომლებსაც ლელები კეტავენ. გამარჯვებული ის არის, ვინც ფუთიან ბურთს ღელის იქეთ გადაიტანს.

ცხენოსნობა

ცხენის მოშინაურებას ჩვენმა წინაპარმა ერთმა პირველთაგანმა მიჰყო ხელი. მცირე ხრამის პეტროგლიფი ცხენთა რემის გამოსახულებით 100 საუკუნეზე უხნესია. საქართველოში გარეული ცხენი გვხვდება გვიანი პალეოლითის ნამოსახლართა კულტურულ ფენებში, ხოლო ბრინჯაოს ხანაში (III ათასწლეული ჩვენს ერამდე)

იგი უკვე შინაურია და შესაბამისად, უდიდეს ზეგავლენას ახდენს საზოგადოების და კერძოდ, სამხედრო საქმის განვითარებაზე. ამავე დროიდან იღებს სათავეს ცხენის აღკაზმულობის ცალკეული ელემენტები (ნაპოვნია ლაგამი, დეზები), ასევე საკულტო ქანდაკებები და სხვადასხვა სამკაულები.

ივანე ჯავახიშვილის თქმით – “თუბალები საუკეთესო ჯიშის მაღალი ცხენებით იყვნენ განთქმულნი: აშურ ბანიპალი ამბობს – ტაბალს ხარკად მათი ქვეყნის სასიქადულო მაღალი ცხენები დაუწესეთო”. მაღალი ცხენების მიმართ თუბალთა ასეთი ინტერესი გვაფიქრებინებს, რომ ამ ჯიშს გადაშენება–გაქრობისთვის არავინ გაიმეტებდა. ამავე დროს, მკვლევართა აზრით, ცხენის ულამაზეს ჯიშს არაბული მოგვიანებით ეწოდა, რამეთუ ჯიში უფრო ძველია, ვიდრე ცნება “არაბი”. ასე, რომ სავსებით შესაძლებელია არაბული ცხენის წინაპარი სწორედ თუბალთა “სასიქადულო მაღალი ცხენები” ყოფილიყვნენ.

3400 წლის წინანდელ ხეთურ ტექსტში, რომლის ავტორიც მითანელი კიკული გახლავთ, აღწერილია ცხენის გაწვრთნა, ასევე მოთხრობილია ცხენოსნობისა და საბრძოლო ეტლების შესახებ. კიკულის ტექსტის თანახმად ცხენის წვრთნა შვიდ თვეს გრძელდებოდა. კიკული მითანელია და წყაროები ადასტურებენ, რომ ხეთები საცხენოსნო საქმეში მითანელთა პრიორიტეტს აღიარებდნენ. ხურიტთა ქვეყანა

მითანნი (იგივე მაითანი, შუმერულად სუბართუ), მკვლევართა ვარაუდით, ჰეროდოტეს მიერ ხსენებული მატეინია.

ხოლო კიკულის მიერ დასახელებული ერთ-ერთი ფერი ცხენისა – “ზაბრუ” ქართულ ლექსიკაში დღესაც გვხვდება (ზობრი – მოყავისფრო-მოჩალისფრო).

რაც შეეხება ხეთთა სამკაცა (ერთი მეეტლე, ორი მებრძოლი) საბრძოლო ეტლს, იგი ზუსტად ემთხვევა სულხან-საბას მიერ “სამდგომის” განმარტებაში აღწერილს. სულხან-საბა მეეტლეს ინიოხად მოიხსენებს (ბერძნული წყაროებით ქართული ტომი ჰენიოხებად მეეტლე წინაპართა გამო იწოდებოდნენ).

მესხთა ქვეყანა კაპადოკია კი სპარსულად ლამაზი ცხენების ქვეყანას ნიშნავს.

ძ.წ. IX სკ. ურარტული ქვის სტელა გვამცნობს: “ღვთაება ხალდის ძალით მენუა იმფუნის ძე ამბობს: ამ ადგილიდან ცხენი, სახელად არციბი (არწივი), რომელზედაც მენუა მეფე იჯდა, გადახტა 22 წყრთის (11,20 მ.) მანძილზე”. (თანამედროვე რეკორდი 11,40 მ.).

რომაელი მწერალი დიონ კასიუსი მოგვითხრობს, რომ 138 წ.ა.წ. რომის იმპერატორი ადრიანე ისე მოუხიბლავს მარსის მინდორზე ფარსმან მეფის, მისი ვაჟიშვილის რადამესტისა და სხვა წარჩინებულ ივერიელთა მიერ გამართულ სამხედრო ასპარეზობას, რომ ფარსმანისთვის სამფლობელოები გაუფართოვებია, მიუგია უჩვეულო პატივი, რაც გამოიხატა კაპიტოლიუმში მსხვერპლის შეწირვის ნებართვითა და ქართველი მეფის ცხენიანი ქანდაკების მარსის მინდორზე დადგმით (დიონ კასიუსის ამ ცნობაში რამდენიმე შეცდომაა. აღწერილი ამბავი მოხდა ადრიანეს შემდგომ, ანტონინუს პიუსის მმართველობის დროს, ხოლო მეგლი დაუდგეს არა რადამესტის მამას, არამედ მითრიდატის მამას, ფარსმან მეორეს).

აპოლონიოს როდოსელი (ძ.წ. III სკ.) თავის “არგონავტიკაში” წერს: “არესის ველი ქალაქის (იგულისხმება ქუთაისი) პირისპირ მდებარეობდა, მდინარის ნაპირს ოდნავ მოშორებით. არესის ველზე ვრცელი ასპარეზი იყო გადაშლილი და გარს მოაჯირი ერტყა.

კოლხეები აქ ბრწყინვალე გმირების მოსაგონებლად ბრძოლასა და მხედრულ შეჯიბრებებს აწყობდნენ ხოლმე”.

აქვე გავიხსენოთ პავზანიუსის მიერ “ელადის აღწერაში” მოყვანილი ცნობა: “სპარტაში უძველესი სიწმინდე არის საკურთხეველი არეიასი, რომლის ქანდაკება, როგორც ამბობენ, დიოსკურებს გადმოუტანიათ კოლხეთიდან”.

დღემდე გადმოცემით შემორჩა საცხენოსნო თამაშობათა ოდითგან განთქმული მიდამოები: ასეთი საგანგებო მოედანი ყოფილა გამართული ქალაქ აფსირტეში (მეცნიერთა ვარაუდით დღევანდელ სარფში). გურიაში ასეთი ყოფილა ნაგომარის ველი, სადაც თითქმის მთელი დასავლეთ საქართველოს მხედრიონი ეპაექრებოდა ერთმანეთს სიჩაუქეში; სამეგრელოში სახელდება ხუფენიას მინდორი, თბილისში – დიდუბის ველი და საბურთალო. შავთელი, თამარის სასახლის აღწერისას, ერთ სიკეთედ მიათვლის – “ჰიპოდრომისა განხმულობანიო”, რაფიელ ერისთავის ერთ ლექსში კი ნათქვამია: “დაბლა გადავიხედე, სადღა არის ყაბახი, სავარჯიშო ცხენისა...” აქ იგულისხმება ალექსანდრეს ბალი თბილისში, სადაც ძველად საასპარეზო ყაბახი ყოფილა; კახეთში ყველაზე დიდი ასპარეზობა წინანდლის სასახლესთან იმართებოდა.

ისტორიულად ცხენი (ცხადია საბრძოლო და არა სატალახო ან საკიდარი) მსახურთა ფენის წარჩინებულობის პირველი ნიშანი იყო.

კახეთის მეფის ალექსანდრეს ცხენოსან ლაშქარში, გარდა ხმალ-შუბის ჩინებული მოხმარებისა, მხედარს უნდა შესძლებოდა ხელის დაუხმარებლად ცხენზე შეჯდომა, სვლის დროს ჩამოხტომა, უაღვიროდ ცხენის მართვა, აღმართ-დაღმართზე ჭენება. ამავე დროს მას უნდა სცოდნოდა ცხენის მოვლა და მკურნალობაც კი.

საინტერესოა XVIII საუკუნის რუსეთის არმიის ფელდმარშლის მინიხის შეხედულება ჰუსართა ქართული პოლკის მხედრების შესახებ – “ქართველები ისე იქცეოდნენ, როგორც შეშვენის მამაცსა და

სანდო ხალხს... მოვალეობას ერთობ მამაცურად ასრულებდნენ, ისე, რომ მეტის მოთხოვნა შეუძლებელიაო”.

როგორც ცნობილია, ვახტანგ VI–ის კალამს ეკუთვნის “წიგნი ცხენთა ცნობისა და აქიმობისა”. ის ფაქტი, რომ ამ სახის სახელმძღვანელო უშუალოდ მეფის მიერაა შედგენილი, თავისთავად უმაგალითოა და კიდევ ერთხელ ადასტურებს ცხენისა და მასთან დაკავშირებული კულტურის უდიდეს მნიშვნელობას ჩვენი ყოფიერებისთვის.

სამეგრელოში აღწერილია ცხენის სალოცავი დღე – “თერდობა”. ამ დღეს ცხვებოდა პურეული ცხენის ფორმისა თავის აღკაზმულობიანად, აგრეთვე ჩონჩორიკის ფორმის პატარა კვერები ოჯახის სულადობის შესატყვისად. სადამოთი იწყებოდა რიტუალი – ოჯახის წევრები, უფროსით დაწყებული, რიგრიგობით, ჭიხვინ–ტლინკაობით უახლოვდებოდნენ კვერს და აკბეჩდნენ ლუკმას.

დასასრულს მოვიხმოთ ნაწყვეტი გურულ მხედართა ცნობილი დასის შესახებ იმდროინდელი პრესის ფურცლებიდან: “მსოფლიოში სახელმოხვეჭილმა მხედარმა და პოპულარულმა კოუდი ვილიამ ფრედერიკმა – ბაფალო ბილად ცნობილმა, ამერიკას პირველმა აჩვენა გურული მხედრობა, როგორც ხატოვანი, უცხო, გენიალური მოთამაშენი; გურულები დოღის შემდგომ წარმოდგენდნენ ჩეხვას, ისინდს, ყაბახს, ჯირითს, მარულას და თარჩიას”

საცხენოსნო სახეობანი

“ათ დღემდის ისმის ყოველგნით ხმა წინწილისა, ებნისა, მოედანს მღერა, ბურთობა, დგრიალი ცხენთა დგენისაო” – მოგვითხრობს “ვეფხისტყაოსანი”. ნუთუ ქართველმა მხოლოდ საკუთარ წარმოსახვაში უნდა აღადგინოს ეს დიდებული სანახაობა.

XVII სკ–ის იტალიელი მისიონერი დიონიჯო კარლი მოგვითხრობს – “ქართველები მეომრობით არიან განთქმულნი. ეს ჭემმარიტებაზე უფრო ჭემმარიტია, ვინაიდან ქართველების ლაშქარი, ნადირობის გარდა, რაშიაც ისინი განუწყვეტლივ იწრობიან, მე ვნახე განსაკუთრებულ თამაშებში, რომლებშიც ისინი ხელმარჯვე ტყორცნას სწავლობენ, ისე, როგორც ეს ქვემოთ იქნება აღწერილი.

მეფის ნათესავის ქორწილი გადაიხადეს. ქორწილში დაპატიჟებული იყო საქართველოს ყველა კუთხის წარჩინებული პირი. განკარგულება გასცეს, რომ თამაშობა ქალაქგარეთ, დიდ მინდორზე გაემართათ, მინდვრის შუაზე აღმართეს მაღალი ყაბახი, რომლის წვერზე მოათავსეს ვერცხლის დაახლოებით 25 პიასტრად ღირებული თასი. შემდეგ ყველა ისინი, რომელთაც ჯირითში მონაწილეობა უნდა მიეღოთ და ცხენებზე იყვნენ შემსხდარნი, ერთი ისრის სასროლი მანძილით გამორდნენ ყაბახს. თითოეულს რკინის წვეტშემოცლილი ისრითურთ დაჭიმული მშვილდი ეჭირა ხელში. მოასპარეზებმა

ერთბაშად ცხენებს დეზი ჰკრეს და გაშმაგებული ჭენებით ყაბახისაკენ გაემართნენ. ყველას თვალი თასისაკენ იყო მიპყრობილი. მხედრები ყაბახს დაუახლოვდნენ თუ არა, თასს ისარი ტყორცნეს. ვუცქერდი, თუ როგორ ცდილობდა თითოეული თასისთვის ისარი მოეხვედრებინა და ძირს ჩამოეგდო. ბოლოს ერთ–ერთმა მოახერხა ეს, რამაც ირგვლივ მყოფთა საერთო აღტაცება გამოიწვია. ჭემმარიტად ქების ღირსია ის, ვინც გაშმაგებულ ცხენს ასე აჭენებს, ოსტატურად ირჯება–იღუნება და ისარს ისე ტყორცნის, რომ ასეთ სიმაღლეზე ახვედრებს...

ეს რომ დამთავრდა, ამავე ადგილზე ახლა მეორე თამაშობა გაიმართა. ამ თამაშობისათვის რვა ჩოგანი ჩამოარიგეს. ეს ჩოგნები ჩვენებური რაკეტების (ბურთის სათამაშოდ რომ იხმარება) მსგავსად არის გაკეთებული, მაგრამ ამათი ჩოგნების ტარი უფრო გრძელია და მას უსათუოდ ცხენზე მსხდარნი ხმარობენ. ამ ხალხის ამგვარი ვარჯიშობის ნახვას არაფერი სჯობია. პირდაპირ განსაცვიფრებელია მათ მიერ ცხენის ოსტატური, ერთმანეთზე დაუჯახებლად მართვა, მიწიდან ბურთის აღება, ამასთან ისინი ისე დაბლა იხრებიან, რომ ბევრჯერ ვიფიქრე, ესაა გადმოვარდნენ და მიწაზე ზღართანს მოადენენ–მეთქი. მათ სხვა თამაშობანიც აქვთ, მაგრამ სიმოკლისთვის

არ აღვწერ. სპარსელები, რომლებიც ყოველთვის ესწრებიან ქართველთა ვაჟკაცურ გართობა-თამაშობებს, აღფრთოვანებით აღწერენ მათ, ამით ისინი პატივით მოსავენ ქართველთა მეომრულ ღონისძიებებს”.

ალ. ჯამბაკურ-ორბელიანი კი ასეთ ამბავს მოგვითხრობს უკვე ხანდაზმულ პატარა კახზე: ” რჩეულთა შორის ნიშანს რომ ვერავინ მოახვედრა, მეფემ დაიძახა: “ახლა ჩემი რიგი არისო” და ამასთან ოქროთი დარაბტული საუკეთესო წითელი ცხენი მოჰგვარეს; მოხუცებულმა, ტანით მომცრო კაცმა ხელი სტაცა უნაგირის ტახტას და ფრინველივით მოაფრინდა, უზანგში ფეხი არ გაჰყო... აღნიშნულ ადგილას რომ მივიდა, ისე სწრაფად მოიმარჯვა თოფი, რომ ყველანი გაოცდნენ. ამასთანავე გავარდა თოფი და ტყვიამ ნიშანი გახვრიტა. ყველამ შეწუხებით დაიძახა: – “ცოდო არ არის, შენ საქართველოს მოუკვდეო...”

მას უკან ცხენი მოაბრუნა და ყველას სიამოვნებით უთხრა: “მე მოხუცებულმა გაჯობეთ ყველას”.

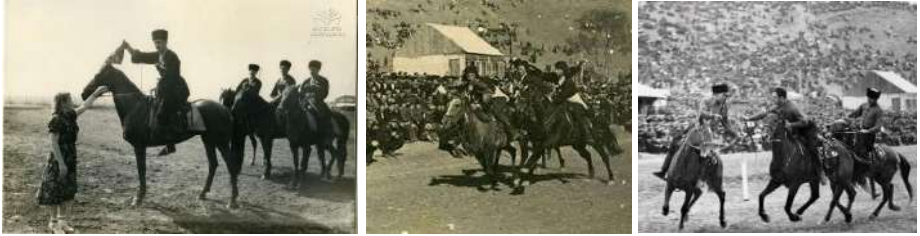
სულხან-საბას მიხედვით საცხენოსნო სახეობათა ზოგადი სახელი გახლავთ თქერება, რაც განმარტებულია, როგორც ცხენზე თამაშობა.

უძველესი საცხენოსნო სახეობა გახლავთ **მარულა**. ამ სახეობაში მონაწილე ცხენი საგანგებოდ იწვრთნებოდა გამძლეობაში, რადგან დაახლოებით 30 კილომეტრიანი დისტანციის დაფარვა უწევდა. გამძლეობის თვალსაზრისით ცხენის ქართული ჯიშები მართლაც

გამორჩეულნი არიან. ისინი 25 წლის ასაკშიაც კი საკმაოდ ტვირთებს უძლებენ (ძირითადად იგულისხმება მეგრული და თუშური ჯიშის ცხენები).

მარულასთან შედარებით ახლომდგომი სახეობაა **თარჩია**, რომლის ძირითად ამოცანასაც დევნა და ნადავლის (ამ შემთხვევაში მანდილის) წართმევა წარმოადგენს.

მარულას მაგვარია აღმოსავლეთ მთიანეთში გავრცელებული სახეობა **მთიდან დაშვება**, წესის სიმარტივის მიუხედავად ერთ-ერთი ურთულესი სახეობა. მხედარი ზის უბელო და ულაგმო ცხენზე, მუცელზე ამოტარებული თოკის ამარა და ნიშნის მიცემისას ციცაბო დაღმართში მოაჭენებს მას.

ასევე საინტერესო და სანახაობრივია **ისინდი**, რომელიც უფრო სამხედრო ყაიდისაა. ბუნებრივია, რომ ამ თამაშობაში უხვად გვხვდება საბრძოლო ხასიათის ელემენტები (მაგალითად ჭენებისას ზურგში ნასროლი შუბის ჰაერში დაჭერა და საპასუხო შეტევა).

ყაბახი ერთ-ერთი უძველესი თამაშობა გახლავთ. იგი ამავე დროს საუკეთესო სამხედრო ვარჯიშობას წარმოადგენს. ჩვენამდე

მოღწეული წყაროების თანახმად, გარდა მშვილდ-ისრისა, ამ სახეობაში გამოიყენებოდა ისინდიც (მომცრო სატყორცნი შუბი).

“უცქირეთ მათ მშვენიერ ცხენოსნობას, როგორ კარგად მართავენ თავიანთ ცხენებს. ესაა ხელოვნება ცხენოსნობაში, იშვიათად მიღწეული. იგი მოითხოვს დიდი მოძრაობისა და გონების თანაარსებას” – მიუწერია “ყაზახის” ამსახველი ნახატისათვის იტალიელ მოგზაურს ქრისტეფორე კასტელის.

მკერდაობაში მოასპარეზის ამოცანაა მოწინააღმდეგის ცხენი დამკერებით გააგდოს დათქმული მოედნიდან. შინაარსი თავისთავად მეტყველებს რომ იგი წმინდად საბრძოლო ხასიათის ვარჯიშობაა. სწორედ ამ ხერხით იბრძოდა უიარაღოდ დარჩენილი მოხუცი ლუარსაბ მეფე გარისის ბრძოლაში.

მოქნევა გაჭენებული ცხენის მკვეთრად დამუხრუჭების ხელოვნებაა. ცხადია რომ ეს სახეობა საბრძოლო ვარჯიშია და მიუხედავად წესის სიმარტივისა, უაღრესად რთული განსახორციელებელია და სანახაობრივადაც საინტერესო.

ჩეხვა – ეს სახეობაც საბრძოლო –საწვრთნელი დანიშნულებისაა და ემსახურება მხედრის გაწვრთნას ხმლით ჩეხვაში. ამ სახეობაში ზოგი მხედარი ორი ხმლითაც გამოდიოდა. მოასპარეზეს ამოცანაა გაჭენებული ცხენიდან დაშნის მაჯაში ტრიალით გზად დახვედრებული სხვადასხვაგვარი საგნების (თიხის ჭურჭელი, წნელების კონა, ხის ტოტი და სხვა) გაჩეხვა.

სხაპი მხედრის მიერ ცხენის ცეკვებაა და წარმოაჩენს ცხენის წვრთნის მაღალ ოსტატობას.

საინტერესო სახეობაა **ტანასობა**, რაც გაჭენებულ ცხენზე მხედრის მიერ სხვა და სხვა რთული სატანვარჯიშო ელემენტის შესრულებას გულისხმობს.

მასთან ახლო მდგომია, მაგრამ აუცილებლად გამოსაყოფი – **მიპატიჟება**. ამ სახეობაში მხედარი ქალი გამოიხმობს ვაჟს და სთავაზობს გაიმეოროს მის მიერ შესრულებული

ვარჯიში. ეს სახეობა თავისთავად მეტყველებს ქალთა მაღალ სამხედრო ოსტატობაზე.

საცხენოსნო სახეობებში სანახაობრიობის თვალსაზრისით გამოირჩევა **ცხენბურთი**, რაც არის ზოგადი დასახელება სადღეისოდ აღდგენილი ოთხი სახეობისა:

1. გადრი (აღდგენილია თეიმურაზ მეორის ლექსის მიხედვით) აღდგენის შემდგომ პირველად ჩატარდა თბილისში 1948 წელს.
2. რადი, რადრაბაგანი (აღდგენილია თეიმურაზ მეორის ლექსის მიხედვით) აღდგენის შემდგომ პირველად ჩატარდა თბილისში 1958 წელს.

3. სახელწოდება ცნობილი არ არის. ჩვენამდე მოაღწია არქანჯელო ლამბერტის “სამეგრელოს აღწერის” მეშვეობით.

4. ყვანჭის ცემა.

ამ სახეობებთან ახლოს დგას ცხენიანი ლელობურთი, რომელიც აღწერილია თავში “გუნდური თამაშობანი”. ასევე გავრცელებული სახეობები იყო სადგინი, კიდირი (კუდურობა?), ქართაში ლაყავი, საჯვარო დოდვი (იმართებოდა კოპალას დღესასწაულზე), სამანის დალახვა, საჩუქრის მოტაცება, დაბრკოლებათა გადალახვა, ცხენი, ცხენთროლება, ლიჩაყ (სვანური) და სხვანი.

ბოლოთქმა

1940 წელს, სტატიაში – “ქართული ნაციონალური სპორტის შესწავლის შესახებ”, ივანე ჯავახიშვილი წერდა: “დიდი ხნის და მდიდარი ისტორია აქვს ქართულ სპორტს. შევისწავლოთ ჩვენი წინაპრების მიერ მრავალი ასეული წლის მანძილზე შემუშავებული ეროვნული სპორტის ცალკეული სახეები.

ეს უსათუოდ სასარგებლო და ღირსების საქმეა. იგი შეუწყობს ხელს ჩვენი ახალგაზრდობის როგორც ფიზიკურად, ისე გონებრივად

განვითარებას, შეუმუშავებს მას მტკიცე ნებისყოფას, გახდის ამტანიანსა და გამბედავს”.

ჩვენი ყოფიერების ქვაკუთხედს, მისი ისტორიული გამოცდილებიდან გამომდინარე, ყოველთვის წარმოადგენდა სამხედრო მზადყოფნა, ჯარის წვრთნა და საბრძოლო ხელოვნების სრულყოფა.

ცხადია – ქართული საბრძოლო ხელოვნება კარჩაკეტილად განვითარებულ ცოდნად არ უნდა წარმოვიდგინოთ. ადამიანები ყველაზე მეტად აგებულებით გვანან სხვა ეროვნების ადამიანებს და მათ მიერ შექმნილი ორთაბრძოლებიც საკმაოდ მსგავსია.

ამასთან, საბრძოლო ხელოვნება ცოდნის იმ დარგს განეკუთვნება, რომელმაც მცოდნის სიცოცხლის დაცვა–გადარჩენა უნდა უზრუნველყოს (პიროვნება იქნება ეს, ოჯახი თუ ქვეყანა) და ამდენად, იგი სხვა დარგებზე თამამად ისისხლხორცებს მოწინავე გამოცდილებას, ყველაფერ საუკეთესოს, რაც ამ დარგშია მიღწეული.

გარდა ქცევისა, აქ იგულისხმება საბრძოლო ალაფის სახით მოპოვებული იარაღი და საჭურველიც და წინაპარიც, ცხადია, უარს არ ამბობდა მის გამოყენებაზე არაქართული წარმოშობის გამო (ცნობილია, რომ ღარიბი კუთხის მოსახლეობა საბრძოლო იარაღის ძვირფასიანობის გამო სამეურნეო იარაღის საბრძოლო მოხმარებაში იყო გაწაფული).

“ქართული” მუდმივგანახლებადი ცნებაა. ყოველმა თაობამ თავისი სიტყვით უნდა გაამდიდროს ესა თუ ის დარგი (სხვა საქმეა, რომ არ შერყვნას და ამისი საზომიც უნდა არსებობდეს).

ჩვენს თაობასაც არათუ სრული უფლება, არამედ მოვალეობაც აქვს იმისა, რომ არსებული მასალის დალაგებაში სიახლეებსაც არ მოერიდოს, შექმნას მიმართულებები, მოაწესრიგოს ტერმინოლოგია და ა.შ.

ხოლო ის მიდგომა, რომლის თანახმადაც ჩვენ ჩვენივე დაკონსერვებული კულტურით მოამაყენი უნდა ვიყოთ და არა მისი ცოცხალი შემოქმედნი, არის იმდროინდელი გადმონაშთი, როცა დამპყრობი ცდილობდა შეერყვნა ყოველივე ეროვნული და

ერთადერთი საპასუხო რეაქცია ესა იყო, რომ თუ წინ ვერ წავწევდით, დაკონსერვებული მაინც შემოგვენახა შთამომავლობისთვის.

მასალები ძირითადად ეთნოგრაფიული კვლევა-ძიების მეშვეობით მოვიძიეთ. პარალელურად წარმოებდა ინფორმაციის მოკვლევა ბიბლიოთეკებში, არქივებში, ფონდებსა თუ მუზეუმებში.

კვლევა გრძელდება, რადგან ჯერ კიდევ შესაძლებელია ათეულობით ფანდის, ვარჯიშობის, ნაამზობისა თუ სხვა ცოდნის მისწრება და გადარჩენა.

ასეთი შეიძლება იყოს თქმულება, ლექსი, ხალხური თამაშობა, წეს-ჩვეულება, დასახელება, ფანდი, ვარჯიში, იარაღის აღწერა, სახელოსნო ცოდნა, ჩაცმულობა-აღკაზმულობა, მკურნალობა და სხვანი.

საპარტეზლოს სკოლის ტრადიციული
სახეობებისა და თამაშების
ასოციაცია

საკონტაქტო ინფორმაცია

საქართველოს ტრადიციული სპორტის
სახეობებისა და თამაშების ასოციაცია:

traditionalsportgeo@gmail.com

კობა ჭუმბურიძე

koba.chumburidze@gmail.com

599 70 60 69

ლევან კიკალიშვილი

didikikala@gmail.com

599 600 206

საქართველოს სპორტის ტრადიციული
სახეობებისა და თამაშების
ასოციაცია

საქართველოს სპორტის ტრადიციული
სახეობებისა და თამაშების
ასოციაცია

Madria di questi Ca-
me maneggiano
aualli.

Fuente Regia.

Pedra Regalada (Convento de S. Thome)

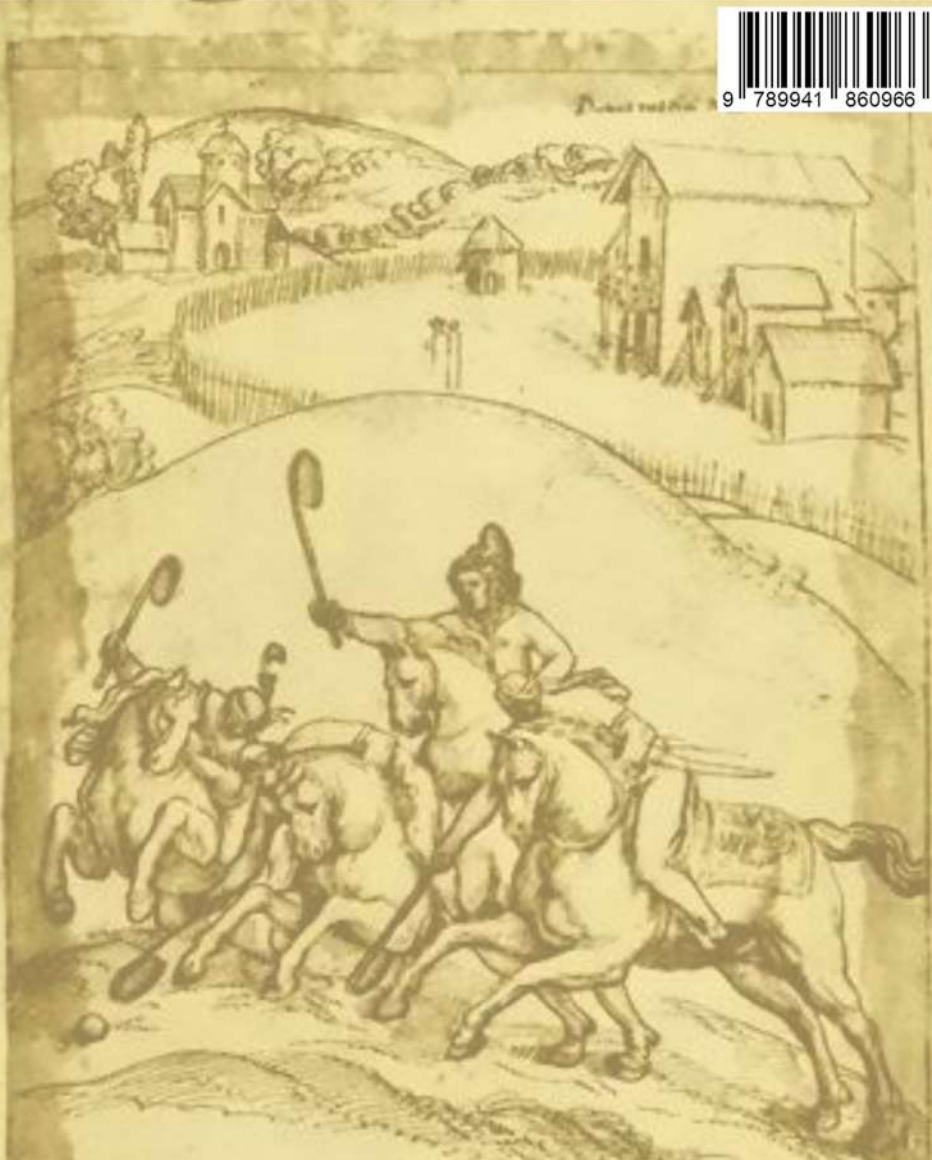
Monio Comum

6

Huc spectantur Jovis Regis cum Levitastibus Nobilibus Lusitanis etc. etiam ad signum in hoc
piscis, ubi qd. Sicut illius: qui locus appellatur Cadiz.

De Ludis.
Equites ludentes hoc pacto ut aspicias rarissimi sciunt se ipsos gerere requiritur agili-
tas quedam cum cerio determinato impulsu spirituum itaut si plus aut minores ponit-
ur spiritus non bene ludunt sepeq. quasi novi fetontes cadut in terrā ab altisequis
cursoribus.

24.

საქართველოს სკორტის ტრადიციული
 სახეობებისა და თამაშების
 ასოციაცია

